

LandSByliv

Sosialterapeutisk Forbund

Sosialterapeutisk Forbund (SF) består av selvstendige virksomheter som arbeider med mennesker med spesielle behov: barn, ungdommer og voksne. Til grunn for forbundets arbeid ligger det antroposofiske menneskesyn, slik det er utformet av Rudolf Steiner.

SF har i dag 14 antroposofiske medlemsvirksomheter som gir skole-, bolig-, og arbeidstilbud til ca. 280 elever/beboere. SF er med i Nordisk Forbund for Helsepedagogikk og Sosialterapi.

SF har lagt grunnlaget for en bachelorgrad i Sosialpedagogikk som startet opp høsten 2012 på Rudolf Steinerhøyskolen i Oslo. Studiet gir en bachelorgrad i sosialfaglig arbeid basert på steinerpedagogiske metoder. Les om utdannelsen på deres nettside: www.rshoyskolen.no/sp

Kontakt:

Sosialterapeutisk Forbund, Oscars gate 10, 0352 OSLO
Geir Legreid, tlf +47 408 28 444, epost: geir@helgeseter.no
Sissel Jenseth, tlf + 47 975 63 875, epost: sissel@dialogos.no

Medlemmer i SF:

Granly Stiftelse, Østre Toten
Klostergaarden, Tjøme
Helgeseter, Bergen
Rostadheimen, Bergen
Helsepedagogisk Steinerskole på Hedemarken
Ljabruskolen, Oslo
Steinerskolen på Skjold, Bergen
Momo Waldorfskole, Trondheim
Camphill Solborg, Buskerud
Vidaråsen Landsby, Vestfold
Hogganvik Landsby, Rogaland
Camphill Rotvoll, Trondheim
Jøssåsen Landsby, Sør-Trøndelag
Vallersund gård og FRAM-skolen, Sør-Trøndelag

Les mer om alle stedene bakerst i bladet og på www.sosialterapi.no. Foto: Borgny Berglund

Helsepedagogiske skoler

Det er foreløpig fire helsepedagogiske skoletilbud i Norge. Skolene følger en godkjent fagplan og tilbyr en tilrettelagt undervisning hvor innslaget av praktisk-estetiske fag og kunst som faglig innfallsvinkel, er sterkt til stede. Skolene tilbyr undervisning i integrerte klasser, og/eller individuelt evt spesialklasser. I likhet med det som er vanlige i norske steiner-skolene, har helsepedagogiske skoler som målsetting å være en dannelsesvei for «hele» mennesket – kropp, ånd og sjel.

Sosialterapeutiske hjem

Det er fem sosialterapeutiske bofellesskap i Norge, alle med sine egne særtrekk. Se omtale bakerst i bladet.

Alle stedene tilbyr beboerne arbeid i et bredt utvalg av verksteder, hagebruk og kulturelle aktiviteter. Denne helhetsmodellen (bolig, arbeid, kultur) utgjør i stor grad det metodiske grunnlaget for driften, og er med å sikre et mangfoldig livsinnhold.

Camphill Landsbystiftelse

Camphill landsbyene tilbyr en beskyttet bo- og arbeidssituasjon for voksne med særlige omsorgsbehov. Det er seks Camphill landsbyer i Norge; tre i Trøndelag, en på Vestlandet og to på Østlandet. Se omtale bak i bladet.

Kunst og kultur vever seg inn i alle sider av livet, og landsbylivet er preget av økologisk bevissthet. I arbeidstiden er alle sysselsatt med landsbyens mange oppgaver; håndverk, jordbruk, matlaging og hushold. Alle har oppgaver som dekker reelle behov, og alle utfører sitt arbeid etter egne evner og forutsetninger.

Noen av landsbyene tilbyr også dagplasser i verkstedene. Framskolen er et toårig tilbud for ungdom på Vallersund i Trøndelag. Landsbyene har husfellesskap samt selvstendige boformer, der mennesker med ulike behov for bistand lever side om side med medarbeiderne.

Camphill Landsbystiftelses (CLS) formål er å skape inkluderende arbeids- og levefellesskap med utgangspunkt i Rudolf Steiners tregrente samfunnsbilde, og i legen Karl Königs arbeid med å virkeliggjøre dette. I landsbyene tilstreber man å leve etter den sosiale grunnlov.

Camphill landsbyene tar imot unge mennesker som ønsker et år som frivillige, eller å være medarbeidere for lengre tid. Alle søknader om plass eller arbeid rettes til den enkelte landsby.

Kontakt:

Camphill Landsbystiftelses sekretariat
Malvikvegen 1333
7550 Hommelvik
tlf +47 73 97 84 60, epost:
landsbystiftelsen@camphill.no
www.camphill.no

Foto: Nils Langeland

Tidsskrift for sosialterapeutisk arbeid i Norge

LandsByLiv er et forum for mennesker som lever, arbeider og er engasjert i sosialterapeutisk arbeid i Norge. Tidsskriftet vil være «et vindu til verden». Det skal berike miljø, kommunikasjon og livskvalitet.

Redaksjonagruppe: Rigmor Skålholt (faglig redaktør), Anne Langeland, Elisabeth Husebø, Dag Blakkisrud, Sissel Jenseth (ansvarlig).

Holdninger og synspunkter i artiklene i LandsByLiv er uttrykk for forfatternes egne tanker og erfaringer, og ikke nødvendigvis redaksjonens synspunkter.

Tidsskriftet LandsByLiv eies av Sosialterapeutisk Forbund
www.sosialterapi.no - Org. nr. 990 317 186

Kontakt og ansvarlig: Sissel Jenseth, sissel@dialogos.no
Adresse: Dialogos, Oscars gt 10, 0352 Oslo
Epost: post@landsbyliv.no **Telefon:** 975 63 875

Ansvarlig for produksjon av LandsByLiv:
Dialogos medie- og ressurscenter
Layout: Kaja Jenseth, Dialogos
Trykkeri: Aksell - trykt i Norge
ISSN 1504-0720

Frist for stoff til LandsByLiv 55: 20. oktober 2023
Tema: FRED - indre fred, ytre fred

Henvendelse om abonnement:
Sissel Jenseth, tlf 975 63 875, sissel@dialogos.no
Bankkonto for abonnement: 1254 05 74136
Returadresse: LandsByLiv, co Dialogos,
Oscars gt 10, 0352 Oslo

Forsidefoto: Vallersund. Foto: Dag Balavoine
Foto under: 17. mai Vallersund. Foto: Dag Balavoine

Leder

Det er mange spørsmål og saker som er viktig. For eksempel at vi ikke sløser med strømmen, at vi ikke bruker for mye vann, at vi ikke kaster mat som kan brukes. At vi følger bestemmelsene om kildesortering og resirkulering. For alt dette har med klima og miljø å gjøre; der hver og en av oss kan gjøre en innsats som betyr noe.

Livet på jorda handler dypst sett om hvordan vi forholder oss til nettopp det; til jorda. Om vi pleier og tar vare på jorda, eller bruker den opp og sløser den bort. Biodynamisk landbruk har egentlig bare ett mål: Å lage mer jord. Mer fruktbar matjord som fremtidige generasjoner kan dyrke. Produksjonen av mat kommer som et resultat av dette. For god jordpleie resulterer i god og næringsrik mat. I poteter og purre og gressløk og rødbeter. Og selleri og artisjokk. Og innbydende beitemark for alle husdyra.

Dette nummeret av Landsbyliv har gården og gårdens produkter som tema. Men på samme måte som arbeidet på gården fører til alle slags grønnsaker, kjøtt og melk. Og ost og yoghurt. Fører temaet om gården til mange forskjellige artikler, synspunkter og opplevelser som er et resultat nettopp av god ernæring.

Bladet omhandler også Kulturuken på Vidaråsen, filmen om Ola, Skjoldsskolens turné, «Jeg er» på Momo-skolen, om å komme i arbeid, men også om bonden, hønsehus og fjøs, biodynamisk landbruk, miljøpolicy og hva dyrene virkelig betyr for oss, og mye, mye mer.

God lesning!
Dag Blakkisrud

Innhold

HVA SKJER

Kulturuke 2023 på Vidaråsen. Tema: FRED	5
Starten på mitt år 2023 - en annen dans	8
Filmen: «Ola - en helt vanlig uvanlig fyr»	10
Omtale: - Dokumentaren er brennaktuell	12
Endelig kunne vi feire felles karneval igjen	13
Forbindelser - Skjoldskolen på turné	14
Maidager - for første gang i Norge	17

MØTEPLASSEN

Samtale med Hege Ekren på Granly	20
Håndverkspedagogikk Momo Waldorfskole	22
HELT MED - Årets Sosiale Entreprenør 2023	26

MINNEORD

Paul Ivory Carrier	28
Duggdråpen	29

TEMA: «gården og dens produkter»

Mat og helse i Steinerskolens læreplan	30
Min første arbeidsdag på gården!	32
Karl König: «De tre pilarer»	33
Aktiviteter på Hogganvik	34
Ny bonde i Hogganvik Landsby	35
Hvor dyr som føler, lever ...	36
Rotvoll har utarbeidet egen miljøpolicy	43
Avskjed med det gamle fjøset på Solborg	44
Hønsehuset på Helgeseter blir til	46
Grunnsteinen til nyfjøset lagt på Jøssåsen	47
Kostholdspioneren Eivind Eckbo	48

AKTUELT

Stor studentgruppe i sosialpedagogikk	52
Sosialpedagogisk seminar på Vidaråsen	53
Å oppleve rommets kvaliteter	55

GLIMT FRA VERDEN

Gabriellasenteret med nytt drivhus	57
------------------------------------	----

KRONIKK

Elefanten i rommet	58
Joseph Beuys' takketale til Lehmbruck	60

LEGENDE

Leo Tolstoj: Arbeide, sykdom og død	64
-------------------------------------	----

STEDENE

	66
--	----

Månebarn

jeg ble født under smilende måne
og løfte om tilmålt tid

kroppen og jeg blir aldri enige
om aldring er en sykdom
eller fravær av vår

du står ved vinduet
og hvisker til blomstene
lytter etter orkideskudd
sier at en fullmåne

veier nesten ingenting

Vidar Kolås

Den sosiale grunnlov

Et samarbeidende menneskesamfunns velferd
er desto større jo mindre den enkelte stiller krav
om selv å få utbytte av sine ytelser.

Velferden øker jo mer den enkelte avgir til sine
medarbeidere og jo mer hans egne behov
tilfredsstilles av de andres ytelser.

Alt som innenfor et menneskesamfunn motvirker
denne lov, må i lengden på den ene eller annen
måte avle ulykke og nød.

Rudolf Steiner

Kulturuke 2023 på Vidaråsen

Tema: FRED

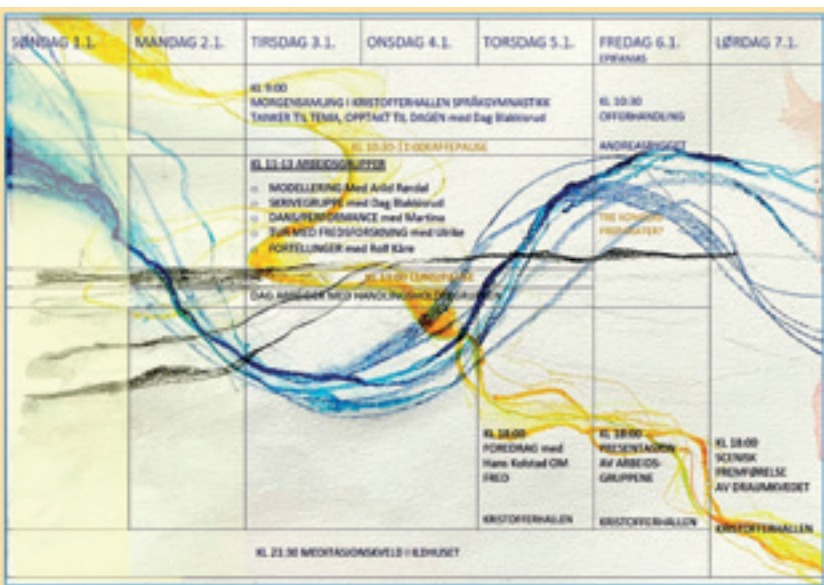
Tekst: Runa Evensen Harel. Foto: Nils Langeland

De siste årene har vi startet nyåret på Vidaråsen med en kulturuke fra søndag 1. januar til lørdag 7. januar. Hvert år er det en ny komité som jobber fram et program og et tema. Årets tema var fred.

Hver morgen startet med morgensamling i Kristoffer-

hallen. Dag Blakkisrud ga en flott opptakt med språkgymnastikk, og til temaet spant han opp et historisk bakgrunnsteppe for dagen.

Etter en kaffepause delte vi oss opp i ulike arbeidsgrupper. Disse nærmet seg temaet på ulike måter. Noen tok fred som inspirasjon til å forske i det rommet som oppstår i møte med naturen, med planter, dyr og årstider.

Noen dykket inn i følelsenes, stemningenes og uttryk-
kenes verden med kroppen som instrument – med dans

og performance. Andre brukte temaet fred som utgangs-
punkt for å få tak i ord og bilder, eller de modellerte i
leire med transformasjonskreftene i platonske legemer.

I løpet av uken var det også scenisk fremførelse av
Draumkvedet med Vidareurytmiensemble og et foredrag
av Hans Kolstad: «Hva er fred?»

INNBLIKK I SKRIVEGRUPPEN

Diktet er sammensatt av linjer fra deltakernes dikt.
Her et utvalg:

Et hemmelig sted
Ligger en hjertestein

Vinden hvisker om vår
Det vekker vemod og lengsel

Jeg leter videre

På stranden ligger en liten sjøhest
Jeg skriker videre til neste øyeblikk

Når jeg ser ett menneske, tenker jeg ofte: Hvem er du?

Tekst: Runa Evensen Gafni

Ønsker kan være mange, og de tar ikke alltid høyde
for tidsfristene. Noen ganger endrer også ønskene
seg underveis. Da kulturuken på Vidaråsen klinget
ut, etterlot den seg mange inntrykk.

Hos Markus oppsto et ønske om å sende noen
betraktninger fra landsbylivet til LandsByLiv. Han
ville skrive om sine opplevelser, tanker og følelser
og dele noen gullkorn. Men så begynte hverdagen,
og selv om året var nytt og hadde fått et 3-tall til
slutt i navnet, så varte det ikke lenge før avtaler,
arbeid og regelmessige oppgaver ble vevd sammen
med gamle og nye ønsker. Drømmer og store og små
høydepunkter fylte dagene til randen. Og plutselig
er det februar og fristen for å sende inn et bidrag til
LandsByLiv var kommet veldig nær! Men da var
Kulturuken sklidd i bakgrunnen og andre prosjekter
hadde tatt plass og fått nytt liv. Så det ble med den
gode tanken denne gangen.

Men et vakkert dikt som fikk stråle ut til mange hjem
på Vidaråsens julekort i 2022. Det kan stå for noe av
kjernen i det som Markus ønsker å dele med lands-
bylivets lesere.

Diktet skrev Markus for ganske lenge siden, i en tid
da mange vanskelige ord hopet seg opp, ord som vi
ikke hadde hørt før; som pandemi, korona, virus,
kohort for å nevne noen. Da vi måtte holde avstand
til hverandre, og ikke kunne klemme, eller gå på
jobb eller møte venner og familie, men bare vinke og
smile med øynene.

Når jeg ser ett menneske
Tenker jeg ofte: hvem er du?

Når jeg blunker
Kan jeg fange et smil
Da får jeg en sti for øyet
Skapningen er vårt hjem

Markus Hov

EN FORTELLING FRA FREMTIDEN

Den gang en tyv stjal alle luktene fra markedet.

De som var med var med og diktet denne fortellingen var: Johanna, Erlend, Toril, Trine, Runa, Eli, Anne, Vilnis, Jostein, Rakel, Inge, Annamaria og Dag.

Vi drømmer oss til Granada, en vakker gammel by i Spania, ved foten av fjellkjeden Sierra Nevada. Ikke langt unna ligger det fantastiske byggverket Alhambra.

Det er mange folk på markedet. Sigøynere danser. Det er fullt av farger. På markedet er det mange boder, de selger grønnsaker, tepper, lamper, krydder og urter. Men det finnes også smykker, perler og en ape som danser. I tillegg er det ost, masse klær med paljetter og broderier og glitter. Det er også sko, kippe sko, kjip kjapp sko og flipp flopp sko. Noen selger sukkertøy, fine sjal og vakre smykker. Det finnes høyhælte sko, og en lampe med en ånd i. Så fins det esler, høner, blå sandaler, papegøyer, kameler, dromedarer og geiter.

Det spørs hvor vi er, men overalt er det sterke lukter. Svette. Vedlukt og røyklukt. Det lukter sopp, parfyme, og det er fjøslukt blandet med krydderduft fra fjerne land. Skinn og lær, vannpiper, duft av mynte te og kaffe. Gatemat. Noen røyker, det lukter ikke så godt, og hønene lukter verre jo flere de blir. Eselbæsj er ikke så verst, men blomsterduft er bedre. Det er nok en do der også – og DEN – den lukter ikke veldig godt.

Vi er på vei til markedet. Vi rir på kameler og esler. Vi er en del av en lang karavane. Toril har ridd på esel før, på Solgården i Alicante. Det var fint for det var et snilt esel. Et koseesel. Trine har ridd på en kamel i Egypt. Eli har tidd på både esel og kamel. Vilnis har hatt et esel og kjent det personlig. Det het Hugo og kom fra Frankrike. Men Inge – han har ridd på en ELEFANT!

Karavanen beveger seg langsomt mot Granada. Inge kommer først på elefanten. Men noen må gå på sine egne føtter. Anne og Runa må gå. Eller de kan sykle. Karavanen beveger seg så langsomt fordi Eli må spille på fløyten sin. Jostein har med seg trommer, munnharpe og trompet. «IIIAAAA», sier eslet. «OOOhhhhhåååå», sier elefanten, mens Erlend spiller munnspill. Johanna er glad i hester og elsker å synge mens hun rir. Det er også vogner med i karavanen, det knirker i hjulene og i sanden, for vi er så langt inne i fremtiden at det finnes ikke asfalt lenger. Bare sand og grus.

Vi har med oss ost og melk, yoghurt, kvark og fløte. Vi har Hogganvik-ost og Vidaråsen-ost. Vi har også veldig mange flotte ting fra verkstedene, for de holder seg bedre i varmen enn alle melkeproduktene.

Fra urteverkstedet har vi med oss krydder og medisiner og kanelepler, urtesalt og hvitløk. Fra toveverkstedet har vi tøfler, sitteunderlag, såler og engler. Fra bakeriet har vi pasta, kaker, pizza, brød, loff og rundstykker og rosinboller og rugbrød. Pizzaen har vi spist opp på veien, og særlig Jostein og Vilnis, de har spist MEST pizza.

Nå ser vi ringmurene rundt Granada og byporten vi skal inn igjennom. Elefanten er for stor til å komme gjennom, så den må være igjen utenfor byporten og slanke seg. Jostein blir igjen for å hjelpe den. Alle de andre går inn gjennom byporten for å komme til markedet. Da kommer folk løpende mot oss og roper: «Hjelp, hjelp, en tyv har stjålet alle luktene fra markedet vårt!»

FRYKT IKKE, sier Runa
HÆ, sier Vilnis
Trine sier Mjau
Toril sier Voff
Eli sier BÆ
Jostein sier MØ
Anne sier Nøff Nøff
Til slutt sier Johanna KVEKK

Ingen spør hvor tyven er blitt av, men Vilnis vet om en som vet hvor tyven er.

Det er fordi elefanten og Inge og Jostein er igjen utenfor byporten for å passe på elefanten som skal slanke seg. De må ha sett noen smyge seg ut av porten. Jostein roper: «Hjelp Hjelp. Politi! Kom og ta tyven!» Men når Jostein roper på politiet blir tyven så forskrekket at han mister alle luktene. Luktene flyr av sted og blir hengende i toppen av en palme, mens elefanten uler med snabelen.

Politiet roper: «STOPP i lovens navn!» Det viser seg at

tyven hadde stjålet alle de fineste duftene fra markedet fordi han ville gifte seg og ha verdens fineste bryllup!

Men – mens alle duftene henger i toppen av en palme – er det INGEN som vet hvilken lukt som hører til hvilke ting lenger. Men heldigvis så har karavanen med seg alle luktene fra Vidaråsen. Så vi kan hjelpe alle som hadde boder på markedet med å finne den riktige lukten til de riktige tingene. Det viste seg at luktene selv fant frem til der de hørte hjemme. På den måten kunne koseslet begynne å lukte esel igjen, og geita luktet geit. Peppermynsteteen luktet som før, og alle godsakene fra bakeriet duftet deilig nystekt!

Starten på mitt år 2023 – en annen dans

Tekst: Ola Henningsen

Når sant skal sies hadde jeg ikke veldig store nyttårsforsetter i år grunnet mange mislykka år med sånt tøv før. Likevel satte jeg meg ned 1. januar i fast tro på å forsøke å finne noe jeg ønsker å forbedre, som jeg kan bli bedre i, og tro meg – her finnes masse.

Men så kommer vi kanskje til det som er det merkeligste av alt, for allerede når vi har skrevet 12. januar, så har jeg gjort to av tingene på den listen, som jeg jo var i tvil om jeg i det hele tatt skulle lage. Hele historien begynner med at vi på Vidaråsen hadde kulturuke første uken i år hvor temaet var «Fred». Her kunne vi velge mellom 5 forskjellige arbeidsgrupper: Fredsforskning, dans, skriving, modellering eller historiefortelling.

For meg var det først skriving som stakk seg ut som mest interessant, men så kom det som et bud fra boka *Hjerte i to* som omhandler rap-duoen Karpe sitt virke gjennom 6 måneder, om at kanskje dans hadde vært

gøy å teste ut. For i den boka, slik som jeg har tolka den i hvert fall, står det skrevet at de ikke ønsket å ha profesjonelle dansere på scenen, men heller den vanlige «mannen i gata» som kanskje ikke var en skolert danser, men som likevel fant sin glede i å bevege seg sammen på en scene.

Les gjerne boka og fortell hva dere tenker om nettopp min analyse. Forresten er det en virkelig godt skrevet bok, og man trenger ikke være fan av dem for å like den. Jeg både gråt av glede og av irritasjon over flere ting som dukker opp i boka. Pluss at i denne boka samarbeider ulike folkeslag, som på det berømte papiret ikke skal samarbeide, og det er jo nettopp å skape fred gjennom dans! Derfor tror jeg det var en mening med at jeg leste denne boka akkurat i denne uken!

Men tilbake til tema-ukene på Vidaråsen. Jeg endte altså med å høre på stemmen i hodet som fortalte at jeg skulle gå ut av komfort-sonen min, og jeg meldte meg på dans med Martina, som jeg også vil sende en ekstremt stor

Ola på sykkel. Bildet er hentet fra dokumentarfilmen «Ola - en helt vanlig uvanlig fyr». Foto: Ragnhild Bergem Nøst

takk til, for hun greide å sette sammen en så flott koreografi med meg og selvfølgelig også alle mine meddansere.

Etter noen utsettelse var endelig kvelden kommet, og blodtrykket var ekstremt høyt. Jeg husker jeg sto der og tenkte: «Hva gjør jeg nå?» Så var dansen i gang, og den tok ikke mer enn 3 minutter, men det føltes som det tok én time, men ikke sånn ment at jeg ikke ville være med, nei, jeg virkelig nøt hver bevegelse vi gjorde og kunne ikke tro det da det var over.

Vi hadde fått beskjed av Martina at på den siste bevegelsen skulle det se ut som vi hadde vunnet olympiaden, og faktisk inne i mitt hode kunne jeg høre bruddstykker av «Ja, vi elsker ...». Jeg hadde i hvert fall vist for meg selv og flere at «Ola, nå hjelper det ikke å si at du ikke vil danse fordi du ikke kan». Alle kan gjøre hva de vil, og ingen har lov å fortelle deg at du ikke er god nok, for alle er gode nok akkurat som de er. Og forresten, det de andre temagruppene presenterte, det kan jeg si fra hele mitt hjerte at det er noe av det mest praktfulle jeg har opplevd noensinne, «no joke».

Vísningar av Ola-fílmun på festívöler janúar til mars 2023

Tekst: Will Browne. Foto: Will Browne, Runa Evensen Gafni, Sébastian Dahl, Human.

Prosesen rundt filmun om Ola på Vidarásen bygnte í 2016, og den har nú kómmet inn í en spennende fase. Etter fremvísningun for þárárende og representantskapet på Vidarásen í hóst var resþonsun veldig þosítiv, og det ble sagt at filmun på mesterlig vís klarer á vísu hvordan det sárþare mennesket kan utvikle seg í varmen av felleskapet. Samtidig meldte spórsþálene seg: Hvordan vil filmun bli móttatt av et større þublikum som hverken kjenner Ola eller Camþhill landsþyene? Hvordan blir det for Ola á stá í rampelyset? Og hvordan kan vi på Vidarásen og í Camþhill hándtere oppmerksomþeten?

Premierevísningar på filmfestivalene í Tromsø, Trondheim og Oslo ga oss móulighet til á teste ut disse og flere andre spórsþá.

Tromsø

Første store offentlig anledning var verdenspremierun under Tromsø filmfestival. Den 18. janúar reiste Ola sammen med de fleste av hans Vidarásen-familie í Stefens Hus samt noen flere nordover. Í fem dager fikk vi

oppleve mange flotte filmer og en spesiell varm stemning í Tromsø by. Hóydepunktet kom í forbindelse med premierun. Festivaldirektóren introduserte filmun om Ola og fortalte hvor viktig det hadde vært for henne á se filmun og nú kunne vísu den for et større þublikum. Alle fra Vidarásen ble kalt opp på scenen sammen med Ola, hans mor og bror, samt regissør Ragnhild, produsent Eirin og komponist Eivind. Resþonsun etter premierun og vísningun neste dag var utrolig. Vi ble stoppet på gaten, og mange ukjente ville hilse på Ola og ta bilde sammen med ham. Det hele var litt uvirkelig. Det var også nysgjerrighet rettet mó «bakþeppet» for filmun og undring over at et slikt sted finnes. Den første anmeldelsen stod í avisen Nordlys (se side 12) som ga terningkast 6 og þekte på filmuns viktige rolle í samfunnsþebatten rundt mennesker med utviklingsþemming. På flyet tilbake til Oslo traff vi noen som hadde sett filmun. De ga utrykk for at filmun hadde gjort noe med dem, at den ga fornyet háp í disse mørke tider.

Trondheim

Neste stopp var Kosmorama Filmfestival í Trondheim 8. mars. Først to vísningar for videregáende skoler, og deretter hovedvísning etterfulgt av en samtale på scenen mellom regissør Ragnhild Nøst Bergem og seniorrádgiver Kim Berge ved NAKU (Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingsþemming). Mange fra Camþhill stedene í Trøndelag var mótt fram for á se filmun, og Rotvoll serverte boller og saft í foajeen. Filmun ble vísu to ganger til í løpet av festivalen.

Oslo

Under Human Dokumentar festival 9. mars ble det anledning for mange å støtte opp rundt Ola og sammen oppleve filmen på storskjerm. Hele 65 mennesker fra Vidaråsen dro inn til Vega i Oslo.

Der møtte vi tidligere medarbeidere og mange kjente. Det ble virkelig feststemning og en følelse av stolthet, tilhørighet og takknemlighet. På scenen etter visningen fortalte

Ola sammen med regissør Ragnhild og produsent Eirin hvordan det har vært for ham å stå i prosessen rundt filmen. Det har til dels vært krevende og «slitsomt ... men på en god måte», sa han. Han takket sine gode støttespillere som hjelper ham å holde bakkekontakten hvis han begynne å ta av. Det betyr mye for ham at så mange gleder seg over filmen.

Andre visningen søndag 13. mars var også for en fullsatt sal. Etterpå var det samtale med spørsmål fra publikum. Flere uttrykte beundring for at Ola er så modig og håper han kan være et forbilde, men også at han selv blir ivaretatt. Videre ble det nevnt hvordan nærhet i et fellesskap kan balanseres mot behovet for å klare seg selv og være selvstendig. Produsenten snakket varmt om tilliten og stemningen hun opplevde på Vidaråsen, som noe helt unikt. Hun sa at Ragnhilds spesielle evner som filmskaper gjør at disse kvalitetene stråler ut gjennom filmen. Ragnhild gleder seg til prosessen videre med filmen og Ola. Utover høsten vil filmen få offentlige kinovisninger og deretter vises på NRK. Se trailer til filmen her: vimeo.com/781818409

HUMAN-prisen

Sammen med ni andre filmer ble Ola-filmene nominert til HUMAN-prisen for beste norske dokumentarfilm. Førsteprisen gikk til «Forglemmegei» av Anton Ligaarden. «Ola – en helt vanlig uvanlig fyr» av Ragnhild Nøst Bergem fikk en imponerende andreplass og «hederlig omtale». Slik beskriver juryen filmen: «... en film vi håper skuer inn i framtiden mot en mer solidarisk sam eksistens. Filmene er et nært portrett av et menneske som

oftest blir omtalt som representant for en gruppe, og som blir snakket for av andre. Men vi møter et unikt og karaktersterkt individ, klar til å bruke sin egen stemme når sjansen byr seg. Filmen tar konkret opp temaet ytringsfrihet, men er også gjennom sin dokumentariske praksis en utvidelse av det demokratiske rommet i Norge. Like viktig er det at den portretterte gjennom sin tilstedeværelse i mellommenneskelige møter, minner oss om hvilken empati vi alle er utstyrt med, men ikke alltid bruker. Den påminnelsen kjennes akutt viktig i dag.»

Dokumentaren er brennaktuell

Nordlys 19. januar: Dokumentaren lykkes med å redusere distansen mellom «oss» og «dem». «Ola – en helt vanlig uvanlig fyr» hadde premiere på Tromsø internasjonale filmfestival 2023. Innen året er omme skal regjeringen ta stilling til hvordan FN-konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD)

skal inkorporeres i norsk lov. Derfor er dokumentaren om Ola brennaktuell. For i likhet med mange nordmenn med funksjonsnedsettelse, har Ola utfordringer med å gjennomføre utdanning, delta i arbeidslivet, og møter hindringer for deltakelse i kultur- og idrettsliv.

Over flere år har regissør Ragnhild Nøst Bergem intervjuet og dokumentert Olas rørende kamp for egen, og andres, ytringsfrihet. Det som gjør Vidaråsen verdifullt for Ola, er variasjon og muligheter til å utfolde seg på mange arenaer i trygge omgivelser. Og ved hjelp av en vellykket, presis regi lar Bergem hovedpersonen Olas lengsel etter egen leilighet og selvstendighet gjennomsyre lerretet. Spesielt sjarmerer han en av medarbeiderne der, Lasse fra Danmark, som er en av flere dansker som støtter opp om Olas mentale utvikling.

Forhåpentligvis vil Bergems hjertevarme «Ola – en helt vanlig uvanlig fyr» bidra til at rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne får et sterkere, legalt sikkerhetsnett i Norge, mener Nordlys' anmelder.

Tønsbergs blad 19. januar: Ola er en helt vanlig uvanlig fyr fra Tønsberg. Noe han er opptatt av er å være en ambassadør for dem som ofte ikke blir lyttet til. Når regissør og fotograf Ragnhild Nøst Bergem spurte om hun kunne lage en dokumentarfilm om livet hans, takket han derfor ja.

– Jeg kom for å lage en film om Vidaråsen, men fant ut på veien at denne filmen skulle være om Ola og om hvordan det har vært å være annerledes, sier Ragnhild

og beskriver Ola som klok og reflektert. – Jeg føler at jeg selv har lært mye om livet ved å følge ham og ser opp til hvordan han tør å ta sjanser selv om det er skummelt og han ikke vet hvordan det vil gå, sier hun.

Ola er født og oppvokst på Solvang i Tønsberg og er blant annet en ivrig fotballspiller. – Hver tirsdag spiller jeg med fotballaget Eik United og det er veldig gøy, sier Ola og forteller at han stortrives. – Det beste med fotballen er det sosiale. – Jeg kommer også hjem på besøk til mamma og pappa en gang i måneden som er veldig hyggelig, sier han. Han sier at fokuset den siste tiden har vært på premieren av dokumentarfilmen og at det hele har vært en berg-og-dal-bane. – Jeg er litt redd for å miste bakkekontakten og er ikke vant til rampelyset. Det er derfor litt skremmende å få all denne oppmerksomheten, sier han.

Ola forteller at han er åpen og til tider sårbar i dokumentaren. – Det er mye latter og tårer i filmen, og det er litt rart at så mange skal se mine personlige øyeblikk, sier han. Den første visningen av filmen ble likevel en braksuksess og ble møtt av beboerne og de pårørende på Vidaråsen med stormende jubel. – Nå svever jeg litt på en rosa sky, sier han med en latter.

Sandefjords blad 21. januar: Ragnhild Nøst Bergem forteller at hun ble fascinert av livet de lever i landsbyen. – Her lever de utrolig annerledes på godt og vondt. Det passer nok ikke for alle, men det er et litt roligere liv som mange lengter etter og drømmer om, sier hun. Hun trekker blant annet fram landbruket og at de jobber for å ikke ha et skille mellom menneskene som bor der uansett hvem de er.

NRK Vestfold og Telemark 18. januar kl 22:55, sak 6.
Intervju med Ragnhild Nøst Bergem.
<https://tv.nrk.no/serie/distriktsnyheter-fra-vestfold-og-telemark/202301/DKVT99011823/avspiller>

Endelig kunne vi feire felles karneval igjen

14. februar kunne vi endelig ha felles karnevalfeiring igjen på Rotvoll med besøk fra Jøssåsen. Foto fra Facebook.

Forbíndelser – helsepedagogisk videregående Skjold på turné

Tekst og foto: Josefin Winther

I januar 2022 startet helsepedagogisk videregående trinn på et stort prosjekt. Målet var å skape en forestilling som skulle ha premiere på Felleslærerstevnet i Bergen i april. Publikum ville være flere hundre steinerskolelærere fra hele landet, og vi kjente på at vi virkelig hadde satt oss et ambisiøst mål. Temaet for felleslærerstevnet var forbíndelser, som også var tittelen på den vordende forestillingen. Gjennom våren fordypet vi oss i temaet og nærmet oss det fra mange forskjellige vinkler. Vi levde med store spørsmål som «Hva er egentlig en forbíndelse og hvordan oppstår den?» og «Hva er det som motvirker forbíndelser i verden?» Spørsmålene ble bearbeidet i bevegelser, eurytmi, leker, drama, sang, kostymer, billedkunst og musikk. Etter hvert begynte forestillingen å ta form, og vi nærmet oss premiere i den store salen på Steinerskolen på Paradis.

Gruppen bestod av elever og lærere fra helsepedagogisk videregående trinn og ungdomstrinn på skolen, og etter å ha arbeidet med temaet jevnlig over tid, begynte nå både melodier, bevegelser og ord å feste seg i kroppene våre.

Felleslærerstevnet i Bergen

Før premieren på Felleslærerstevnet var mange nervøse. Vi hadde aldri opptrådt for så mange mennesker før. Men da vi tok steget ut på scenen og kjente den varme oppmerksomheten fra salen, merket vi også hvor godt vi hadde arbeidet med forestillingen. Sammen gikk vi opp i noe som føltes som en høyere enhet, og vi kunne hvile i arbeidet som var gjort og bildene som levde. Der og da

lot vi forestillingen bli akkurat det den skulle være. Vi kunne kjenne kraften av den og hvordan den virket på publikum. Dette ga oss selvtillit til å gå helt inn i det vi gjorde på scenen. Etterpå var stemningen forløst og oppstemt. Vi hadde klart det, og vi kjente på en stolthet over det vi hadde skapt sammen og veien vi hadde gått.

Turnélivet

Etter en vellykket første del av prosjektet, ventet nå en turné til steinerskoler og sosialterapeutiske virksomheter i Norge. Vi hadde leid to 9-setere og fylt dem opp med kostymer, rekvisitter og bagasje for en to ukers lang turné.

Ferden gikk sørover fra Bergen til Steinerskolen i Haugesund som første stopp. Her spilte vi i nok en stor sal med en flott scene og mange i publikum. Det var en måned siden premieren og vi var litt spente på om vi fremdeles var trygge på forestillingen. Det gikk veldig fint. Elever og lærere var virkelig lyttende og interesserte, og vi ble minnet på at det vi ønsket å dele hadde en verdi for andre enn oss.

Turen gikk videre til Sørlandet, hvor vi opptrådte på Steinerskolen i Kristiansand, etterfulgt overnatting og båtturen i den vakre skjærgården rundt Portør.

Neste stopp var Vidaråsen, hvor vi fikk opptre i den vakre Kristofferhallen. Her møtte vi flere kjentfolk fra tidligere på våren, da vi hadde hatt Ung Voksen-seminar i Bergen. Dette var den tredje forestillingen, og vi kjente at vi virkelig begynte å kunne dette. Gruppen var blitt trygg på hverandre og på det å stå på en scene.

Derfra gikk turen til Solborg hvor vi ble møtt av et vakkert kapell i lysegrønne omgivelser som badet i

strålende sol. Det var en vakker og varm dag, og vi opptrådte i kapellet og ble godt tatt imot. Her fikk vi kjenne på hvordan det var å ha en «backstage» hvor noen hadde satt frem noe godt å spise og drikke til oss.

De neste dagene hadde vi ingen forestillinger på programmet, og benyttet anledningen til å besøke Oslo by, bade, leke og hvile.

Så kom vi til Steinerskolen på Hedmarken, hvor vi også hadde kjentfolk på helsepedagogisk skole som vi hadde møtte på sosialpedagogisk seminar på Vidaråsen tidligere i skoleåret. Det er fint å kjenne at vi har venner rundt omkring i Norges land. I Hamar badet vi på bystranden og noen stupte fra det kjente stupetårnet.

Været var strålende og vi kunne kose oss i solen, og nyte varmen fra både den og fellesskapet.

Nå nærmet vi oss turens nordligste punkt. Vi kjørte til Trondheim i ett strekk, og gjorde oss klar til turneens siste forestilling. Den skulle vi ha på Camphill Rotvoll. Ved ankomst ble vi raskt sugd inn i den innbydende og appetittvekkende lille gårdsbutikken, med deilige bakervarer og flotte produkter. Hagene rundt stod i blomst og viste seg frem i solen. Vi begynte å kjenne at det hadde vært et tett program, og vi måtte mobilisere krefter for å bli klare for vår siste forestilling. I salen satt beboere fra Camphill Rotvoll og elever fra Momo-skolen. Vi samlet oss og kjente at vi klarte å skape noe vakkert og at det

ble en god avslutning på prosjektet vårt.

En reise i reisen

I løpet av turen hadde noen elever gradvis tatt del i flere scener i forestillingen. Det som hadde vært umulig og skremmende for to uker siden, var nå blitt mulig. Dette er en stor oppdagelse og erfaring. Vi så at vi kunne reise sammen på tur med hver våre utgangspunkt og forutsetninger, og etter hvert som dagene gikk og forestillingene ble vist frem, kunne flere ta del i mer og mer. Små steg i retning av fellesskapet og i retning av å kunne stå frem med seg og sitt. Dette så vi både på scenen, og også i det sosiale.

Rafting i Sjøa

I Trondheim reiste noen deltagere hjem, imens andre gjorde seg klare for et velfortjent avbrekk – rafting! Vi kjørte til Sjøa, hvor vi har hatt flotte opplevelser tidligere, og hadde en skikkelig forfriskende opplevelse i elven. Rafting er utrolig gøy og spennende, og en fantastisk måte å komme på innsiden av elementene, bokstavelig talt. Etter denne opplevelsen var vi klare for det siste strekket, og kjørte til Bergen neste dag.

2000 kilometer

Vi var hjemme igjen etter å ha vært to uker på reise. Vi hadde kjørt til sammen 2000 km, sett og opplevd Norge, blitt bedre kjent med hverandre og ikke minst; møtt så mange flotte og interesserte mennesker som lot seg bevege og begeistre av forestillingen vår. Vi var inspirerte over å ha besøkt så mange fine steinerskoler og sosialterapeutiske virksomheter. Vi satt igjen med en følelse av å være en del av en vital og flott bevegelse.

Maidager – første gang i Norge

7.-10. mai på Quality Hotel Strand, Gjøvik

Nordiska förbundet för Läkepedagogik och Socialterapi inviterer til Maidager i Norge. Påmeldingsfrist: 15. april. Mer info og påmelding på nfls.nu/majdagar/majdagar-2023

GLEDE - ENGASJEMENT - NYSGJERRIGHET

SØNDAG 7. mai

13.00: Klassesstime medlemmer av Den frie høyskole for åndsvitenskap. 15.00: Innsjekk åpner. 16.00: Årsmøte NFLS. 17.00: Middag. 18.00: Velkomst. 20.00: Konsert.

MANDAG 8. mai

9.00: Musikalsk opptakt Cornelius Evensen. 9.20: Audun Myskja: Jeg skulle sagt at jeg elsker deg. 11.15: Arbeidsgrupper. 14.00: Utflukt/Erfaringsrom. 16.30: Arbeidsgrupper. 18.00: Middag. 19.00: Talkshow om drivkraft. 20.00: Konsert. 21.00: Nattkafé.

TIRSDAG 9. mai

9.00: Musikalsk opptakt Cornelius Evensen. 9.20: Marie Wallin Carlbom: Reisen mellom punkt og krets. 11.15: Eurytmiforestilling med og av steinerskoleelever. 12.00: Erfaringsrom. 14.00: Fordypningsforedrag/grupper. 15.15: Arbeidsgrupper. 16.30: Odd Jarle Stener Olsen: Om landsbyimpulsen. 17.00: Dokumentarfilmen «Ola – en helt vanlig uvanlig fyr». 19.00: Festaften.

ONSDAG 10. mai

9.00: Musikalsk opptakt. 9.20: Dag Blakkisrud: «Språk-Bevegelse-Levende tenkning». 11.15: Grand finale. 13.00: Lunsj/slutt.

ERFARINGSROM. Å lære betyr ikke å bli fortalt noe for så å kunne huske det. Å lære er å åpne et rom for å gjøre seg erfaringer. Erfaringsrommene på konferansen er tenkt som en times klang-rom, der ulike sider av det å være menneske; dets gåter, innsikter og oppdagelser kan klinge, inspirere og belive oss – akkurat der vi er i livet. Vi inviteres til å dykke inn i erfaringsrom med spørsmål om det helbredende i vårt arbeid, gjensidig inkludering, helsepedagogikk, nøpedagogikk, meditasjon, studiearbeid, tregrening, «Low arousal» og mye mer.

TALKSHOW. En slags dynamisk gruppesamtale på scenen. Her lokker talkshowets moderator frem samtaledeltakernes ledere som viser veg i deres liv og virke. Her blir det både latter og alvor, fakta og undring og kanskje et og annet stjerneskudd.

ARBEIDSGRUPPER Maidager 2023

1) Reinhart Gatzsche: Kirofonetikk. Med Antroposofi som fundament utviklet Dr. Alfred Baur terapiformen Kirofonetikk. Vi fordyper oss i språklydenes virkning, slik at de ikke bare høres, men også føles med hele kroppen og deres ordnende kraft kan synke dypere inn. Lydenes kvalitet blir gripbare, slik kan eventuelle språkfeil rettes opp og kan bane veg for et nytt utviklingssteg. Kirofonetikkenes rekkevidde er ikke begrenset til barndommen, men kan virke støttende i alle faser av livet ved å gjenopprette helsebalansen og styrke motstandskraften (www.kirofonetikk.no)

2) Lisbet Kolmos: Hvordan opdager vi vores frie livskraft, så vi forstår at vedligeholde dem i den praktiske hverdag. I fællesskab fordyber vi os – idet vi følger Steiners anbefalinger – og oplever hvordan mennesket er stillet ind i en større helhed. Gennem plantebetragtning erkender vi det æteriske (1). Gennem fordybelse i en legende (Den røde fisk) forstår vi de spirituelle meddelelser bagved (2). Når vi oplever vores eget dybere selv opdager vi, at der følger et særligt ansvar med (3).

3) Will Browne: Kosmos og kompost. Siden det antagelig ikke blir aktuelt med «hands on» kompostpraksis på et fint hotell, skal vi prøve å kaste noen tanketråder i vide sløyfer og prøve å knytte dem sammen igjen etterhvert til noen praktiske handlingsmønstre for et lite løft i hverdagen. Egne erfaringer, tanker og ideer fra

deltagerne blir med på å forme arbeidsprosessens forløp og er med å danne den oppdagelsesveien vi skal gå.

4) Jøn Haraldsson, Shelley Sharr, Ruben Persson: Då modellen dog! Min tillvaro er transparent och ömtålig, behov att lägga till litet, behov att vara nära stort. Nergrävd i isgrav under den vida stjärnhimlen, ekar ögat i och mot stjärnfallet, stjärnfallet får tid och avstånd att förenas i doft, doft av det gångna och det utvecklade. Foajén blir vår verkstad. Tillsammans skapar vi en atmosfär där stjärnskotten kan fångas upp i möten, samtal och form. En rumslig installation blir till under dagarna.

5) Turid Ulven: Antroposofi til hverdags. Vi befinner oss i et omfattende paradigmeskifte, kanskje det største i menneskehetens historie? Hvordan kan vi komme oss gjennom dette på beste måte, og samtidig stå støtt og lyse for oss selv og hverandre? Vi har antroposofien som en solid grunn, og kunnskaper og erfaringer om livet - men hvordan få alt dette omvandlet til her og nå? Vi undersøker hvorfor det er så viktig at mennesker møtes nå, og hvordan vi gjennom menneskemøter, dvs. studiegrupper, kan levede gjøre de store og vanskelige spørsmålene til hverdags.

6) Anja Lehtonen: Eurytmiworkshop. Vi kommer att arbeta med grundelement i eurytmin och 1-2 dikter där vi undersöker hur vi kan använda dessa grundelement.

7) Marie Wallin Carlbom: Människans utveckling och lärande. Tycker du ibland att du och ditt arbete fastnat i gamla hjulspår? Att ni kanske inte riktigt är så engagerade som ni skulle kunna vara i ert uppdrag? Med vilja och uthållighet kommer ni långt. Men att dessutom tilltala alla delar av det som utgör en person: hjärta, hjärna, kropp och behovet av att få vara del av ett större sammanhang tar er ännu längre.

8) Tone R. Lunde: Viser og vers til drama og skuespill. Ideer til bruk av sanger, viser og vers med barn og voksne, ved å skape de om til enkle skuespill og dramatiska tablåer. Ved hjelp av eurytmibevegelser og enkle kostymer lever vi oss inn i «rollene».

9) Eva Lønstad Davis: Selvbestemmelse og medbestemmelse – ”så langt som mulig” – og hva kan vi gjøre for å hjelpe våre elever og beboere med å ta egne valg? Det viktig å snakke om hva vi legger i begrepene selvbestemmelse og medbestemmelse. I våre daglige møter med mennesker med psykisk utviklingshemming, må vi være klar over deres rettigheter, men også at det finnes begrensninger ... Hva vi kan gjøre for at de skal oppleve mestring og kunne påvirke egne liv. Det handler om å finne nøkler som kan åpne nye dører!

10) Sofie Hansson: Folkdans/gammeldans. I den här arbetsgruppen kommer vi att dansa olika sällskapsdanser med rötter i Nordisk folkdans. Vi kommer att ha fokus på bytes-, ring-, och långdanser. Vi går igenom grunderna i några olika pardanser. Tanken är att vi ska få en känsla för musiken och rörelsen. I pardansen ser vi hur rotationen påverkas och vad den har för betydelse. Vi utgår från snoan och bygger sedan vidare. Tanken är att vi ska hinna gå igenom grunderna i tex schottis, vals och polska. Inga förkunskaper krävs, men gärna ett par skor med lädersula annars en sko som glider bra på golvet.

11) Sonny Ferm: Ett ”socialt” allkonstverk. Följ med på en resa från Sverige över Norge till Danmark och Island där medbestämmande och delaktighet varit bärande i tillblivelsen av kulturfestivalen ”Nordisk Allkonst”. Vi ser tillbaka på de 10 festivaler som varit sedan 2003 där vi genom samtal, övningar och lek följer den utvecklingsväg som fört fram till den stora sociala gemenskap där var och en utifrån sina individuella kvaliteter bidragit till helheten. Allkonsten vandrar nu vidare för att 2024 fira sitt 21 års jubileum i Sverige.

12) Alexandra Jensen Zoffman: Kreativt bemötande med den friska kärnan som utgångspunkt. Att hamna i situationer där man känner sig otrygg och ibland rädd kan vara otroligt slitsamt och på sikt leda till utbrändhet. Farliga situationer kan uppstå och risken för våld och hot om våld kan eskalera. Vi kommer att arbeta med både teori och praktiska gruppövningar. Arbeta med lågaffektivt bemötande och självskydd. Vi tittar tillsammans på verkliga fallbeskrivningar och ser om vi kan hitta alternativa lösningar.

13) Trygve Olaf Lindvig: Fordypning i antroposofiske terapier. Hvordan kan vi forstå samvirke mellom menneskets vesensledd for å kunne harmonisere, styrke og helbrede disse ved hjelp av naturlige og kunstneriske midler? Forståelsen for de fire elementer, jord, vann, luft og ild kan være en verdifull inspirasjonskilde og en praktisk tilnærming til å begripe vesensleddene og deres forhold til elementene i naturen og kunstneriske prosesser.

14) Henrik Thaulow: Formtegning. Få øye på det levende livet i naturen som omgir oss! Gjennom naturbetraktninger, eksperimenter og enkle ikke-figurative tegneøvelser og linjeføringer utforsker vi i det enkle og det nære. Finnes «stjerneskuddene» også der, som det usynlige i det synlige?

15) Dag Blakkisrud: Fra lyd og bølge til ord og mening. Språkforming. Hva er det som tapper oss? Og hva gir energi? Hva er det egentlig som skjer i øret? Og

hvordan klarer vi å lage alle muskelbevegelsene som skal til for å uttrykke oss gjennom språket? Kom og hils på våre beste venner konsonantene og vokalene – og bli kjent med noen av Rudolf Steiners språkøvelser. Sammen forsøker vi å gå på oppdagelsestur i lydenes verden, og kanskje finner vi en og annen godbit som kan krydre den pedagogiske hverdagen med uventede opplevelser.

16) Gudrun Sanden: Eurytmi, den livgivende rytmen. Livet er en dans som oppstår og forgår, der vi alle er hverandres følgesvenner, støttespillere og veivisere. All bevegelse er kommunikasjon der vi er med i en sosialskulptur. Livet skaper møter med meg selv og mine medmennesker. Vi vil skape og møte tekster som kan inspirere oss, leke og improvisere oss frem til innsikt vi kan møte hverdagen med. Hvordan skape selve livet om til kunst eller gjøre kunst til selve livet?

17) Cornelius Evensen: Sjeleklanger. Jeg har ofte latt meg overraske av hvor dype inntrykk helt enkle uttrykk kan gi. En klang, en bevegelse, et bilde eller noen få ord kan inne i en selv bli til en hel verden av opplevelser. I arbeidsgruppen «Sjeleklanger» inviterer jeg til sammen å utvikle forskjellige uttrykk i bevegelse, ord og klang. Vi vil ta i bruk hele spekteret fra dyp ro til løssluppen lekenhet.

18) Odd Lindbråten: modellering; en stående figur i leire. Vi arbeider med et materiale som både er lett formbart og lydhør for våre hendes trykk og bevegelser. Hva får et menneske til å stå i forhold til en skulptur;

hvor ligger frihetspunktet? Hvordan får jeg leiren til å ta opp i seg løftekrefter? Gjennom uttrykkets befrielse fra det konstitusjonelle og det etterlignende legges grunnlaget for en bevissthet om de helbredende krefter.

19) Bente Edlund: Helsepedagogisk kurs – relevant og interessant gjennom 100 år. Hva var situasjonen da Rudolf Steiner holdt kurset i 1924 og hvordan ser det ut i 2024? Gjennom innspill, studium og samtale vil vi hente fram grunnleggende verdier, motiver og handlingsanvisninger som gjør Helsepedagogisk kurs til en viktig kilde også for oss i dag.

20) Verena Alders: Nødpedagogikk. For barn og unge som har hatt traumatiske opplevelser og som ikke lenger har tilgang til disse trygge stedene, er det viktig å skape gode omgivelser for å bygge opp identiteten. Det er det som praktiseres i nødpedagogikken – å skape et trygt sted. Det hjelper barna å forebygge traumer og å overvinne dem. Vi tar i bruk rytmer. Det kommer ikke an på hva vi gjør nødvendigvis, men hvordan vi gjør det – også gjennom å spre glede og varme. Nødpedagogikk er førstehjelp for sjelen.

21) Sara Sörgärde Siegers: Grunnleggende om sosialterapi/antroposofi. Vi snakker antroposofi/sosialterapi på et grunnleggende nivå og diskuterer ulike begreper og hva de betyr. Workshopen er delvis basert på forelesningene med forklaring av de antroposofiske begrepene og resonnement med hverandre. Forslag til begreper som kan komme opp er pedagogisk lov, prikk og sirkel, tregrenet, fire essensielle veier m.m.

Impulsen har levd og overlevd i 85 år

Samtale med Hege Ekren, daglig leder Granly Stiftelse

Tekst og foto: Rigmor Skålholt

En kald, vakker vinterdag svinger jeg bilen opp til Granly på Kapp. Her er det akkurat vaktskifte, og flere medarbeidere er underveis. Jeg forteller at jeg skal

snakke med Hege Ekren, og Henriette sier spontant: – Ledelsen betyr enormt mye.

Hege Ekren ble ansatt som daglig leder i september 2021. For 12 år siden sa jeg opp min stilling som daglig leder på Granly, og Hege er den femte som «holder rattet» siden den gang. Den helsepedagogiske arbeidet ble etablert på Kapp i 1938 av Solveig Nagell-Hellstrøm. Denne impulsen har levd og overlevd i 85 år. Et under rett og slett!

Begge sider av Mjøsa

Hege Ekren har siden 2009 hatt lederoppgaver i en kommune på østsida av Mjøsa. De siste årene arbeidet hun som leder for tildelingskontoret i kommunen. Hun forteller at den økonomiske prioriteringen etter hvert tok overhånd i kommuneadministrasjonen. Menneskene kom i andre rekke. Dette ble så vondt at hun sa opp stillingen.

Så Hege har solid bakgrunn i de dilemmaer som kommunene i dagens Norge utfordres i. Denne erfaringen kommer godt med i ledelsen av Granly. Idégrunnlaget var ukjent for henne, men som utdannet ergoterapeut har hun lært å sette fokus på hele mennesket. Se hvilke ressurser som bor den enkelte, og hvilke muligheter det er for utvikling. Denne åpenheten er viktig i arbeidet på Granly.

Skille institusjon og hjem

På spørsmål om hvordan hun greier å bevare verdi-grunnlaget i møte med myndighetenes krav, sier Hege at det gjelder å skille mellom lover og regler som må overholdes, og hva som ikke hører til i et hjem. – Vi må kunne skille mellom institusjon og hjem. Granly er et hjem!

Det går mye tid til administrasjon, og det hender det kommer purring på en ubetalt regning. Men det ordner seg.

– Det gjelder å ha fullt fokus, være til stede der jeg er, sier hun. – Alle er her for å bidra. Alle har ansvar for alle. Det gjelder å ta vare på kompetansen på tvers av profesjon, så det ikke skapes opplevelser av at noen er utafor og andre er innafor.

Det lysner på Granly

Hege er glad i oppgaven hun har fått, – og glade er også de som bor og arbeider på Granly.

– Hva er det som skaper samhold og opplevelse av fellesskap, spør jeg.

– Troen på fremtiden, svarer Hege.

Denne fremtidstilliten lever på mange måter. Tre nye beboere har kommet til. Tom Svellet, bror til Jan som bodde mange år på Granly, er styreleder. Han arbeider en dag i uka på Granly blant annet med utviklingsplaner for fremtiden.

De som arbeider på aktiviteten, dagtilbudet på Granly, samler nå alt som finnes av kunst i kjeller og loft. Søster til en av beboerne som døde i fjor, har kommet med kulltegninger som hun laget i sin ungdom av barna på Granly. De skal rammes inn og utstilles på pårørende- og vennedagen i begynnelsen av juni.

Henriette som jeg snakket med da jeg ankom, har rett. Ledelse betyr enormt mye.

Hege Ekren i stua på Granly.

Jeg er – «Jeg Er». Håndverks- pedagogikk Momo Waldorfskole

Tekst: Kjell Helge
Johansen. Foto:
Momo Waldorfskole

Momo Waldorfskole er en steinerskole for elever med behov for en alternativ og praktisk skolehverdag. Skolen ligger på Heimdal i Trondheim og har både grunnskole og videregående trinn.

Vi ser det godt hos små barn. Før treårsalderen benevner de seg selv ofte i tredje person: «Kari vil ha mat.» «Per vil drikke.» Barnet liksom ser seg selv

fra periferien og inn mot en kjerne som de observerer som seg. Etter treårsalderen snur dette verdensbildet, og de oppfatter seg selv som kjernen, og verden er der ute. «Jeg vil ha mat.» «Jeg vil ha drikke», heter det nå. Et kjempesteg på vei mot selvbevissthet. Det er bare kongen som bevarer denne tredjepersonstiltalen hele livet ut: «Vi, – Kong Harald.»

3-årsrytmen

Mens steinerskolenes fagplan er ordnet etter 7-årsperioder, kan vi se at barnets identitetsutvikling, «jeget», har en 3-årsrytme. Vi kjenner noen typiske endringer: Trassalderen ved treårsalder; kongen på haugen i leken til seksåringen; niåringens «Rubicon» når verden spalter seg. Mens syvåringen kan fortelle så tunga nesten ramler ut om hva som har skjedd på skolen, er niåringen ofte taus: «Ingenting» er svaret på de fleste spørsmål i en periode. Et indre rom har oppstått som man i mindre grad deler med de andre. Det skjer ikke alltid, men en klar tendens som varierer fra barn til barn.

Så fortsetter jeg-fasene videre: Tolvåringens oppvåkning til naturbetraktning og sannhetssøken i naturfagene, femtenåringene i puberteten og deres heftige

jeg-du-vi relasjoner. Ofte med gråt og tenners gnissel. Attenåringen som sitter med førerkortet i hånda og stolt mestrer familiens bilklenodium; «Jeg kan!» Og tilsvarende stolthet når han puttet sin første stemmeseddel i urna: «Jeg bestemmer!» Før 1946 var det 21-årsgrense for den retten.

Slik fortsetter det hele livet gjennom, gjør det ikke? 24-27-30-33 ... Noen kaller det kriser. Jeg foretrekker å kalle det mulighet til forandring. Eller kanskje forvandling?

Motstand

Det er bare en ting som kan hemme denne jeg-utviklingen: Mangel på motstand. Den forutsetter at du møter noe; livsmotstand, en venn eller en uvenn som speiler deg, en vanskelig oppgave du må mestre. Et veivalg. Noen ganger sykdom og farer. Alle disse forvandlingene gjennom livet krever at du møter noe som du må bryne deg på.

For det finnes ikke et lys uten at du kjenner mørke, det finnes ikke godt hvis ikke noe er ondt, det finnes ikke glede hvis du ikke vet hva sorg er.

«Jeg er - Jeg Er -»

Moses hadde følgende spørsmål til Vårherre før han vandret ned med steintavlene og de 10 budene til menneskene: «Hvem er du?!» Vårherre må ha smilt litt i skjegget da han kryptisk svarte: «Jeg er – Jeg Er –».

Moses spekulerte nok der han vandret nedover og skotet på sin tunge bør; steintavlene. Så oppdaget han det! «DU skal ...» «DU skal ikke ...» Budene begynner med et DU. Verden forvandlet seg plutselig. Fra den gamle gabrielske formen der blodsbåndene betydde alt. Der du var en finger på familiens store hånd! Og så plutselig: Du er hele hånda! De andre også! Sin egen hånd! Eller vi kan kanskje si ånd.

Hvert enkelt menneske var ansvarliggjort. «DU skal ikke drepe.» Den gamle blodhevn sa det motsatte: Du skal drepe. For oss. For familien. Dette var Vårherres

kryptiske svar: Hvert menneske står på seg selv. Du er ansvarlig for det du gjør.

Men det må utvikles. Barnet kan ikke ansvarliggjøres. Det gjelder også de demente. Jeget må utvikles, være på plass og til stede. I det nye testamentet sier Kristus dette gåtefulle «Jeg Er». Han sier det syv ganger på forskjellige steder i evangeliene. Er dette et hint?

Og hvordan får vi dette «Jeg Er» på plass? Det er jo hovedpoenget med denne lille artikkelen.

Behovsutsettelse

I avisen leste jeg at noe av det viktigste du kan lære barnet ditt, er å mestre behovsutsettelse. Det er en viktig Jeg-øvelse. «Vent litt.» «Spar litt til i morgen.» «Du kan få først, jeg venter.» «Ditt behov er større enn mitt.»

Det finnes mange feller som hindrer utviklingen. Tre-åringen som skriker seg til godteri på butikken, der den voksne kjøper for å ikke skjemme seg ut. Ungdommen som sturer seg til Iphone fordi «Alle andre i klassen ...». Barna som får nettbrett og mobiler slengt etter seg av velmenende foresatte og teknopedagoger. Vi kjøper oss samtidig litt voksentid når vi lar barna stupe inn i sosiale media og spill. Et delvis underholdende univers, men også fullt av sosiale utfordringer og rangering. «Jeg ble 'ditsja'», sier de fortvilt, når de er kastet ut av en gruppe. Eller når eks-kjæreste har delt et ukomfortabelt bilde på nettet. Identiteten rakner, du blir usynliggjort.

Håndens mestring

Hvordan kan vi så styrke Jeg-et? Den indre kjernen i mennesket? Jeg har erfart en måte som ser ut til å gi resultater. Mestring. Håndens mestring.

I boken *The Hand* av Frank Wilson (Wilson, 1998), viser han hvordan det er hånden og ikke hjernen som er evolusjonens motor. Hvordan hjernen er reaktiv og differensieres og blir funksjonell når hånden gjør motoriske fremskritt. Wilson sier at når vi skal oppdra barn, må vi ta hensyn til dette og gi barnet utfordring og sanseerfaringer i lemmer og kropp. Ikke bare i hodet. Hodet og klokskap vokser, og du blir dyktig om du som barn er blitt aktivisert og oppdratt gjennom lek og kroppslig mestring.

Håndverkspedagogikk

På vår skole, Momo Waldorfskole, tar vi dette steget helt og fullt. Håndverkspedagogikk kaller vi det. Elevene får smi, sy, strikke, tove, ha sløyd, klatre, svømme,

daglige turer, bake og lage mat, pløye, harve, så og høste. De får klippe sau, mate høner, hogge ved, lage gjerder, kjøre traktor og förhøster, osv, osv.

De lærer seg klokka, å lese og skrive, historie, fysikk, engelsk og matte. Alt det man lærer i en vanlig skole, men tilpasset hver enkelt elevs evner og muligheter. Et utdrag av steinerskolenes fagplan som utformes til elevens individuelle opplæringsplan.

Fikk ikke til

Elevene her har ofte opplevd en taper-identitet. Du fikk ikke til å lese, eller skrive, eller regne. Du klarte ikke progresjonen og testene. Du ble undersøkt og funnet for

... – dyslektisk, urolig, ukonsentrert, deprimert. Du fikk farlig lav livslyst, dårlig selvbilde. Du ble sint eller lei deg. Du ville ikke på skolen, du gråt og nektet. I flere år.

Lærerne og spesialpedagogene sa: «Det skal nok gå bra!» Men det gjorde det ikke. Du fikk bare enere og toere helt til du nektet å være med på flere prøver. Og kanskje sluttet du helt å gå på skolen inntil noen spurte: Finnes det et alternativ?

Skatter i hånda

Så fikk eleven komme til Momo. Der blir du sendt hjem

med skatter i hånda. Selvlaget. Sydd, smidd, bakt eller tegnet, skrevet eller utregnet. «Jeg Kan», sa du, uten å sammenligne deg med sidemannen, men i forhold til det du ikke klarte tidligere. Nå skrøt du av medelever som laget noe fint og sa: «Slik vil Jeg også lage.»

Høres dette litt for urealistisk og idealistisk ut? Men som lærer har jeg opplevd det. Ikke alltid. Noen ganger lykkes det ikke. Men svært ofte har vi klart det: Å bygge ny identitet hos eleven: «Skit i dysleksi og matte, for JEG er den flinkeste i smia», eller på symaskinen, eller til å lage mat. Identiteten bygges av det du er god på. Du

finner din styrke og trenger ikke være god i alt. Når det styrkede selvbildet kommer på plass, klarer eleven også de grunnleggende ferdighetene som i norsk og matte.

Jeg-et, Du-et, Vi-et, Jeg-Det

Slik kan et nytt «Jeg» bygges. Som skjer gjennom håndverkspedagogikk. Samtidig bygger vi Du-et, og slik oppstår Vi-et. Og til slutt har Jeg-Det relasjonen oppstått, som er det viktigste i dette: Din egen relasjon til emnet, ferdighetene, redskapene, yrket og det som blir til livsoppgaven din.

Det høres lett ut. Men det er vanskelig! Som lærer må du kanskje kvitte deg med noen kjeppehester. Redefinere læringsmålene som du er «programmert» til å følge, ja, fukte fingeren i munnen og finne ut hvor elevens «vind» blåser. Det er dit du skal. Du må våge å finne den nye veien sammen med eleven. Og min erfaring er at denne veien nettopp kan åpenbare seg gjennom hånden og i håndens arbeid.

Tre søyler

Momo Waldorfskole har tre betongsøyler ute i hagen. Den ene står for at vi skal være en *ekte steinerskole*, følge tradisjonen og holde i hevd det som har fungert godt i de 100 år som vi har eksistert som skoleslag. Den andre står for at vi skal være *i pakt med tiden*. Forskningsrettet og åpen for ny kunnskap som tiden byr på. Helst i forkant av forskningen, og vi samarbeider

med flere høyskoler og universiteter. Den tredje søylen er minst like viktig: Vi skal være *erfaringsbaserte*. Vi skal ta utgangspunkt i at vi som arbeider der kommer med egne genuine livserfaringer og kunnskaper. Som skal få lov til å utfolde i skolen. Det er lærerens frihet. Undervisningskunst.

«Læreren er en kunstner», sa Rudolf Steiner og skrev boken alle bør lese, *Kunsten å undervise*, Antropos 2019.

Artikkelen har tidligere stått i Steinerbladet 2-2021

HELT MED

Årets Sosiale Entreprenør 2023

Målet er å skape 100 nye arbeidsplasser årlig

Næringsminister Jan Christian Vestre deler ut Ferds pris for "Årets sosiale entreprenør" som gikk til HELT MED. Foto: Alf Simensen, NTB Kommunikasjon

Tekst: Sissel Jenseth

I januar ble HELT MED kåret til Årets Sosiale Entreprenør. HELT MED har utviklet en modell for å skape arbeidsplasser for utviklingshemmede i ordinært arbeidsliv, både i private og offentlige virksomheter. Siden oppstarten i 2017 har stiftelsen hjulpet 180 mennesker ut i fast arbeid. Nå er målet hundre nye arbeidsplasser hvert år.

Ialt 25 selskaper var nominert til årets Sosiale Entreprenør. Prisen ble delt ut på NHOs Årskonferanse foran en full sal i Oslo Spektrum med politikere og ledere i norsk næringsliv. Vinneren mottok en halv million kroner.

Videreutvikle

– Prispengene skal vi bruke til å videreutvikle selskapet for å få enda flere ut i arbeidslivet, sa Jarle Eknes, daglig leder i HELT MED. – Vår visjon er at utviklingshemmede skal ha samme muligheter som andre til å velge blant

jobber de er interesserte i, sier han. For mange handler det også om å komme ut av ensomheten og få oppleve å være til nytte for andre.

Juryen om HELT MED

Personeer med utviklingshemming er en av gruppene som møter flest barrierer når det kommer til muligheter for å delta i arbeidslivet. I tillegg til å matche kandidat og bedrift som andre rekrutteringsbyråer, er tett oppfølging hele veien HELT MEDs suksessoppskrift. Stiftelsen gjør hele rekrutteringsarbeidet og alle de små tingene som er nødvendige for at utviklingshemmede skal komme ut i arbeid. De er det støtteapparatet både bedriftene og målgruppen trenger, og det er et veldig godt gjennomtenkt konsept. De har et solid team som også evner å tenke forretning, og det er viktig for å kunne skalere.

Lindmo på NRK

– Prisen har gitt oss mye oppmerksomhet, sier Jarle Eknes, og han er spesielt takknemlig for invitasjonen til Lindmo på NRK 27. januar i år. Med seg i studio hadde han Emily Riedel. Hun var den første som fikk jobb gjennom HELT MED i Rogaland. Emily fikk drømmejobben som hotellmedarbeider på Scandic hotell i Stavanger. I programmet får vi se hennes i full aktivitet under frokostserveringen. – Jeg er veldig glad i folk, forteller Emily. – Det første jeg gjør er å gjøre klar kaffen til gjestene. Ellers så steker jeg vaffler. Jeg kutter opp og gjør klar mat på kjøkke-

Skjermdump NRK: Se intervjuet med Jarle Eknes og Emily Riedel på Lindmo 27. januar 2023. tv.nrk.no/serie/lindmo/2023

net. I frokostsalen har Emily sitt eget hjørne.

Scandic hotell er så fornøyde med ordningen at de har ansatt til sammen 24 personer gjennom HELT MED, og de har planer om å ta inn fem til ti nye hvert år fremover.

Ansvarsreformen som raste

Historien bak HELT MED går tilbake til 1990-tallet. – HVPU(Helsevernet for psykisk utviklingshemmede)-reformen skulle gi større rettigheter. På den tiden hadde 95 prosent av de med utviklingshemming en form for jobb å gå til. Men så raste det sammen, forteller Jarle. – I dag er det bare halvparten av denne gruppen som har et dagsenter eller en jobb å gå til. Mulighetene i ordinært arbeidsliv ble helt borte, noe Jarle Eknes ikke klarte å se på. Som leder i stiftelsen SOR arrangerte han konferanser og inviterte kollegaer fra Danmark. For der hadde de fått til noe. – I salen satt 500 fagfolk. Alle var begeistret, men ingen gjorde noe, forteller Jarle. – Så vi prøvde igjen. Arrangerte flere konferanser med samme tema. Men ingen ting skjedde. Dermed måtte vi ta saken i egne hender. Stiftelsen HELT MED ble opprettet og en modell utarbeidet for å få arbeidsgivere med på laget.

HELT MED-MODELLEN

– Det første vi gjør er å lage en allianse med en kommune som vil være med, sier Jarle. – Så legger vi en plan om å få inn arbeidsgiverne. Når de ser at modellen er så solid, vil de være med.

Konseptet er følgende: HELT MED inngår avtaler med både kjeder, kommuner og større og mindre bedrifter om å etablere tilrettelagte arbeidsplasser for målgruppen. Stillingene utlyses, og aktuelle personer i målgruppen motiveres til å søke. På vanlig måte gjennomføres det intervjuer med alle som søker på jobben, det foretas referansesjekk og alt som ellers hører med i en rekrutteringsprosess. Arbeidstakeren starter med en fire ukers betalt arbeidspraksis. HELT MED sørger for oppfølging både av arbeidstaker og arbeidsgiver under rekrutteringsprosessen og gjennom hele arbeidsforholdet.

Oppfølgingstjeneste

Etter fire uker arbeidspraksis får ca 80 % av arbeidstakerne fast jobb. Arbeidstakerne beholder sin uføretrygd, samtidig mottar de lønn tilsvarende minimum 20 prosent av sammenlignbar tariff. Utover det er arbeidskontraktene lik det andre arbeidstakerne har, og man har samme plikter og rettigheter. Alle som får jobb gjennom HELT MED får varig oppfølging av en jobbspesialist. Det gis en tilsvarende oppfølging av alle arbeidsgivere

av kompetente jobbspesialister.

Landsdekkende

HELT MED er landsdekkende og til stede i over 40 kommuner, både i større og mindre byer, fra sør til nord. Dermed kan det inngås avtaler med større kjeder og bedrifter på nasjonalt- og regionsnivå, i tillegg til mindre aktører i enkeltkommuner.

Utvikling og samlinger

De som får jobb gjennom HELT MED-ordningen deltar også i et program for å lære mer om arbeidslivets spilleregler, plikter, muligheter og egne rettigheter. Det blir arrangert sosiale samlinger cirka fire ganger i året som kan være alt fra turer i skogen, grilling, spillekvelder og juleverksted. Samlingene planlegges og gjennomføres av frivillige.

Foto: heltmed.no

Bli frivillig!

HELT MED trenger frivillighetsledere og frivillige for å arrangere sosiale treff. Aktivitetene er basert på arbeidstagernes ønsker og skjer i samarbeid med frivillighetskoordinatoren. Oppgaver vil fordeles mellom de frivillige, basert på egne interesser og kapasiteten til den enkelte. Det er opp til en selv hvor involvert man vil være i planleggingen, og antall samlinger man vil delta på. For å bli frivillig trengs: Godt humør og et ønske om å gjøre en innsats for fellesskapet. Delta på samlinger du har forpliktet deg til. Man må også fremlegge politiattest. Interesserte kan ta kontakt med frivillig@heltmed.no. Alle frivillige vil delta på et informasjonsmøte hvor man får mer informasjon om prosjektet.

Mer informasjon

Les om HELT MED på nettsiden www.heltmed.no
HELT MED-modellen: <https://heltmed.no/images/undersider/brosjyrer/02HELTMED-modellen.pdf>

Paul Ivory Carrier

28.5.1950 - 2.2.2022

Paul vokste opp i North Carolina i USA. Han fortalte oss ofte om barndommen sin, om moren som lot ham få fargeblyanter og papir så han kunne «holde kjæft», som hun sa, og om faren som var kokk i militæret og ofte lenge hjemmefra, men som formante ham å behandle mor og alle kvinner med respekt. Paul ble danser og kunstner, en fargerik sådan. Med dansen og kunsten og sitt varme, elskelige vesen reiste han tidlig i livet fra hjemstedet. Han var med i den første oppsetningen av musikalen «Hair» som turnerte i USA, så dro

han til Paris for å danse videre. Etter hippieliv i Hellas og en tid i Tyskland, kom Paul til Trondheim. Her satte han farge på byen med sine malerier, sine fargerike klær og ikke minst evnen til å møte alle mennesker med sitt vinnende vesen. Paul hadde flere utstillinger i Trondheim og var anerkjent som kunstner, det forteller minneordene både i Adresseavisen og Klassekampen. Han satt også modell for fotokunstner Morten Krogvold.

I 1998 ble livet snudd på hodet. Paul fikk et hjerneslag og kom på gamlehjem. Heldigvis var det noen som hadde hørt om Kristoffertunet og i 2000 fikk Paul en dagplass. Korttidshukommelsen var svekket og tiden som utøvende kunstner var forbi, men livskunstneren Paul var fortsatt intakt. Varmen og den genuine interessen for menneskene han møtte, gleden og latteren og historiene han delte med oss, var som hans tidligere frodige og fargerike bilder. Aldri har noen fortalt meg de samme historiene fra sine gamle dager gang på gang med slik glede og entusiasme at det var umulig å bli lei av å høre på. Og om sin korttidshukommelse kommenterte Paul en gang: «Når jeg ser ut av vinduet om

morgenen, har jeg aldri sett den fine utsikten før», og så lo han hjertelig. Fars oppfordring om å behandle kvinner med respekt, glemte han aldri. Paul møtte alle mennesker med respekt og komplimentene satt løst og de var til å tro på for de kom fra hjertet. Men den største gleden i livet var datteren, og stadig undret han seg over at han ble far her i Norge, han som kom fra Sørstatene i USA.

På Camphill Rotvoll jobbet Paul til å begynne med i gartneriet, men snart kom han inn i vevstua. Der lærte han seg å veve, og hans unike sans for farger kom til uttrykk i stripete vevnader som ble til vakre puter og kostbar veggpyrd.

Paul døde uventet 2. februar i fjor, 71 år gammel. Varmen og gleden han spredte sitter i vår langtidshukommelse.

Anne Langeland

Duggdråpen

Tekst: Jørgen Lunde

Tidlig om morgenen, lenge før noen sjel hadde kommet seg ut av dynene, lå duggdråpen og glitret i gresset. Hvor kom den fra? Hvem hadde båret den dit?

Det hadde natten.

Og natten sa: *Du, mitt barn!*

Eller kanskje den heller sa: Dere mine barn!

For det lå tusener og atter tusener av duggdråper i gresset den morgenen.

En duggdråpe er vel ikke så meget. Desto mer speiler den. Nøye sett speiler den en hel verden, lyset og solen.

Nå kom det et lite vindpust som fikk stråene til å skjelve. Duggdråpen falt ned mellom gress og grønt på jorden. Og jorden drakk dråpen, drakk dugg og takket. For det hadde ikke regnet på lenge, så jorden var veldig tørst.

Men duggen ble ikke i jorden. Jorden gav den til alt som har røtter, til trær og blomster, til alt som på marken vokser og gror. Som en livgivende strøm steg duggen opp gjennom stilk og blad. For nå var det blitt dag.

Og dagen sa: *Jeg tar duggen med meg! Jeg tar den opp gjennom luft og lys. Helt opp i himmelblået, der hvor de hvite skyene driver ...*

Det ble en lang reise for duggdråpene. Men så var de heller ikke dråper mer, de var – ja, hva var de? De var blitt usynlige. En kunne nesten tro de var blitt borte, men det var de ikke.

De var som menneskesjelen om natten. Om dagen har vi den her, men hvor er vår sjel om natten når vi sover?

Med duggdråpene er det omvendt. Om natten kommer de, om dagen går de sin vei.

Men så ble det aften, skyene begynte allerede å bli røde i solnedgangen. Snart kom også natten, – stjernestor og god. Og natten sa til duggdråpene: *Jeg bærer dere til jord igjen. For jorden trenger duggen som ...*

Ja, som hva?

Som vi mennesker trenger Guds velsignelse.

Fra «Steinerskolen» 1973-1

Mat og helse er vesentlig i steinerskolens opplæring

Utdrag fra *Steinerskolens læreplan for grunnskolen, 2020*. Foto: Momo Waldorfskole Facebook

I faget mat og helse skal elevene utvikle forståelse for sammenhengen mellom kosthold og helse og betydningen av helsefremmende valg i eget liv. Elevene skal også bli kjent med sammenhengene mellom ernærings-spørsmål og helsemessige, økologiske, etiske og økonomiske avveininger på samfunnsnivå.

Mat og helse er et fagområde som elevene er i kontinuerlig kontakt med gjennom felles måltider og møter med natur og kulturlandskap. Elevene får praktiske erfaringer

fra de første møtene med husdyr og insekter gjennom arbeid i skolehage og på gårdsbesøk. Sanking, høsting og foredling av naturens ressurser, tilberedning av mat og måltider i klassen eller på skolekjøkkenet og kantine utvider erfaringene. Det er et mål i faget at elevene opparbeider gode ferdigheter og at de har positive opplevelser med mat og måltider.

De unge elevene følger årstidene i naturen og vekstsesongene ved å ta del i enkle arbeidsoppgaver i skolehage og på besøksgård. Omsorg og omtanke står sentralt når en steller med vekster og dyr, likeledes gleden over estetiske kvaliteter. Gode måltidstradisjoner er del av faget. Å erfare den skapende prosessen fra idé til ferdig produkt og opplevelsen av kretsløpet i naturen, fra jord til bord og til jord igjen, er et sentralt formål med faget.

Gjennom skoleårene skal elevene bli kjent med matvarenes opphav og produksjon, matforedling, varemerking og handel. Den kritiske og ansvarlige forbruker har et reflektert og bevisst forhold til de varene man tar i bruk. Dette forholdet oppøves og dannes ved å bygge en konkret relasjon til matvarene gjennom kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Temaer som dyrevelferd og bærekraftig matproduksjon og matforedling tas opp.

Matvaner reflekterer individuelle valg, men reflekterer også kulturelle og til dels religiøse tradisjoner. Mat er kultur og identitet. Elevene skal lære om lokale tradisjoner og matvaner, om samisk matkultur og om andre mattradisjoner som lever side om side i et flerkulturelt samfunn. Å lage mat og dele et måltid med andre er i seg selv kultur. Øving i praktisk matlaging og utvikling av kritisk skjønn knyttet til mat og måltid er del av faget. Elevene skal bli inspirert til å bruke sine evner også utenfor skolen og senere i livet.

Matglede er viktig. Å lage mat til andre er også et uttrykk for omsorg, vennskap og gjestfrihet. På denne måten er mat og måltid en viktig arena for samarbeid og sosial læring. Vi næres ikke bare gjennom matens innholdsstoffer, men gjennom helheten av et måltid i fellesskap, hvor gode råvarer er tilberedt til en meny som taler til sansene og vekker glede. I skolekjøkkenet lærer elevene å tilberede mat, og måltidets betydning og

egenverdi blir vektlagt. Særlig viktig er dette i en tid av lokal overflod og global skjevfordeling av ressurser.

Mat og helsefaget handler om også om å utvikle innsikt, ferdigheter og motivasjon til å velge en helsefremmende livsstil. Realisering av en helsefremmende livsstil bygger på at eleven opplever en sammenheng mellom seg selv som handlende forbruker og kvalitetene ved maten som spises. Erfaringer med råvarer, tilberedning, tilsmaking og servering gir grunnlag for refleksjoner rundt sammenhengen mellom mat, livsstil og helse.

Når maten er brakt til veie, skal den foredles, konserveres eller tilberedes. Matlaging må øves i flere trinn. Det legges gjennomgående vekt på at maten skal være sunn, variert, velsmakende og innbydende. Å lære å sette sammen ernæringsmessig riktig kost er et viktig element i faget. Elevene skal opparbeide gode måltidsvaner som kan vedlikeholdes og pleies gjennom skoleårene.

Samvirket mellom flere fag er med på å oppfylle formålene nevnt ovenfor. Mat og helse blir berørt i steinerskolens læreplaner og praksis i alle skoleår og i de fleste fag. I barnetrinnet er faget i stor grad integrert i andre fag, særlig i samfunnsfagene, men også i naturfag. Kompetansemålene oppnås i egne eller tverrfaglige timer/prosjekter.

Sentrale primæryrker, bonden, fiskeren, jegeren, er et samfunnsfagtema, foredling av korn og domestisering av husdyr et annet. I geografi er plante- og dyreliv i ulike klimatiske forhold et tema. I naturfagene lærer elevene om hvordan dyreriket og planteriket samarbeider, ved for eksempel pollinering og spredning av frø.

I ungdomstrinnet er samvirket med andre fag fremdeles viktig for bredden i mat og helsefaget. Biologi i ungdomstrinnet har næringsstoffer som tema og hvordan kroppen bearbeider og nyttiggjør seg det vi spiser. Bruk av tilsetningsstoffer, kjemiske prosesser i dyrking av mat og moderne matproduksjon er temaer i naturfag. Tilpasset lokale forhold har elevene en arbeidsperiode på gårdsbruk. Jakten på nye råvarer som driver i oppdagelsesreisene og endringene i jordbruk og matpro-

duksjon som fulgte med industrialiseringen er temaer i historie. I økonomisk geografi skal elevene forske på de historiske røttene til dagens globaliserte jordbruksproduksjon.

I samfunnsfagene kan elevenes egne erfaringer og de tverrfaglige arbeidsmåtene gi grunnlag for å utforske sider ved dagens globale handel og hva moderne, vestlig forbruksmønster og livsstil kan medføre for menneske og miljø. Elevene skal lære om det store kretsløpet vi alle er en del av og kunne diskutere begrep som bærekraft, økologi og miljø.

Steinerskolens læreplan for grunnskolen 2020 kan i sin helhet leses her:

www.steinerskole.no/pedagogikk/laereplan

Mín første arbeidsdag på gården!

Tekst: traktor-jenta Ragnhild Maria Kleven Fiskvik
Foto: Annifrid Berg

Endelig kom min første arbeidsdag på gården!

Jeg begynte på FRAMskolen i høst og har jobba på veveriet hele tiden. Det var veldig fint på veveriet også, men nå ville jeg prøve noe nytt.

Jeg liker dyr. Og så ville jeg bevege meg litt mer. Etter vinterferien skulle jeg få begynne. Jeg var veldig spent og hadde gledet meg.

I fjøset ble jeg møtt av sauer, kyr, kalver, kaniner, okser og kyllinger. Oskar og Stefan viste meg hvordan jeg skulle stelle og mate dyrene. Jeg følte glede og mestring i fjøset, men det var også tungt å fylle trillebårene med gress.

Etter vi var ferdig med å stelle dyrene, skulle vi i skogen å jobbe med ved. Ved-arbeidet ble tungt og det var dårlig vær.

På vei tilbake fikk jeg kjøre traktor. Det var kjempegøy. Jeg gleder meg til tiden fremover på gården.

Det blir fint å lære nye ting og jeg får også brukt kroppen mye på gården.

Karl König: «De tre pílarer»

- helsepedagogikk, fellesskapstanken og økologisk landbruk

Tekst: Christian Egge. Utdrag fra *Mennesket først*, Kagge forlag 2016. Foto: Dag Balavoine

For legen Karl König var det klart at steinerskolepedagogikken var egnet for alle, uaktet begavelse og funksjonshinder. Pedagogikken i seg selv med sine rytmer, alle praktiske og kunstneriske fag og så videre er direkte terapeutisk og virksom for enhver, mente han. Helsepedagogikk var det første motivet i Camphill-bevegelsen. Det andre var realiseringen av fellesskapstanken. Det tredje store motivet var og er økologisk jordbruk.

I tidsskriftet *The Cresset* skrev König en artikkel om «De tre pílarer» i 1956: «En av våre viktigste oppgaver kommer omsorgen for jorden til å bli. Hager og gårder er i dag ødelagt og utbyttet ved maskindrift og kunstgjødning. Over hele jorden (...) er jorden et vesen som lider og roper etter hjelp og helbredelse. Det må håpes at Camphill-bevegelsen finner de rette hjelpere for å kunne yte hjelp på dette området.»

Fra begynnelsen har alt jordbruk i Camphill-bevegelsen blitt drevet økologisk etter retningslinjer som Rudolf Steiner ga på et såkalt landbrukskurs i Koberwitz ved Breslau (i dag Polen) i 1924. Dette markerte begynnelsen på det biologisk-dynamiske jordbruket, og det kan anses som starten på økologisk jordbruk overhodet – i den grad man ser på det som en reaksjon på de industrielle jordbruksmetodene. Gitt tapet av det biologiske mangfoldet i dag, og den økende utarming av matjorden gjennom nedbrytningen av humus globalt, ikke minst gjennom bruk av kunstgjødning, pesticider og tunge maskiner, er omlegging til økologisk drift presserende. Det biologisk-dynamiske jordbruket er et kretsløpsjordbruk og, foruten fordelene ved allmenn økologisk drift, bidrar de biodynamiske preparatene for kompost

og jorder til å øke humusbestanden i jorden. I dag er de ulike typer jordbruks klima-relevans et høyaktuelt tema. På grunn av det sterke fokuset på økologi i Camphill-bevegelsen regnes mange Camphill-landsbyer inn under betegnelsen økolandsbyer.

Aktiviteter Hogganvík

Roy Víctor Hansen: Fra melk til ost

First om morgenen må jeg sette opp til melking, og så må jeg vaske kua og melke. Og etter det må jeg ta

melken og bringe til ysteriet, og sørge for at all melken kommer til ysteriet. Og så må melken varmes opp til en viss temperatur, og så må det settes inn løpe og startkultur. Og så går jeg hjem og spiser frokost. Etterpå går jeg til morgenmøte.

Når jeg kommer ned til ysteriet igjen, så må jeg først tappe ut myse, og så tar jeg vann som er 60 grader varmt opp i ystekjelen, og så må det røres i tjue minutter. Og så tar jeg ut myse og fyller opp med vann en gang til. Og så er det å røre i tjue minutter igjen. Så smaker vi på osten, og hvis den er moden, så tar vi ostemassen opp i formene. Formene settes på pressebordet. Der står de i press til ettermiddagen. Da blir ostene snudd, og så blir de snudd en gang til på slutten av ettermiddagen. Neste morgen klokka halv ni kommer osten ut av formene, og så skriver vi på dato og årstall og hvilken type ost det er. Så blir ostene lagt i saltlake. Store oster ligger i fire dager, de minste ligger bare i en dag. Når ostene er salte nok, blir de tatt opp og vokset og lagt i modningsrommet. Når ostene ligger på lager blir de snudd og tørket av en gang om dagen, så det ikke skal bli mugg på dem. De ligger på lager minst tre måneder. Noen ganger lager vi fetaost av litt av ostemassen. Den blir delt ut til husene med en gang den kommer ut av saltlaken.

Det er også mye vasking å gjøre i ysteriet. Det må være veldig nøye, ellers kan osten bli dårlig.

Cecílie Moxnes: Om å jobbe i fjøset

Til vanlig går æ i fjøset før frokost, men nå er det bare ei ku som blir melka, så da begynner vi seinar. Det første æ gjør, er å mate geitern, og kalvan.

Så børste æ kuan. Æ passa spesielt på ei ku som het Freia, som æ har hatt sia ho var kalv. Men no har ho gått til slakt, og det er litt synd.

Og så mate æ sauane. Etterpå koste æ fjøset og vaske garderoben. Så skrape æ luftegården, og så strør æ halm til kalvan og geitern. Og så til væren Marshmellow.

Jan og Kristin, bøndan våres, har permisjon et år, og ei som hete Mijla er vikar for dei. Ho e flink å jobbe, og til å kjøre traktor, og det er kjekt å jobbe med ho. Ho e veldig snill og grei.

Anne Karín Offerdal

Eg jobbar på vevstova i Hogganvik. Eg strikkar for det meste. Det er kjekt. Akkurat no strikkar eg ein barnegensar. Eg lagar til kaffipause også. Det er koseleg.

Sandra Lovise Haugland

Ho har laga ei teikning av stranda nedanfor Hogganvik, med fjorden og fjella i bakgrunnen. Det store fjellet til venstre heiter Grytunuten.

Ny bonde í Hogganvík Landsby

Tekst og foto: Elisabeth Husebø

Etter 16 – eller var det 17 – år som bønder i Hogganvik Landsby, syntes Jan og Kristin Hansen at de trengte en pause og ville prøve noe nytt, så de søkte om å permisjon i hele 2023. Det syntes vi jo at de fortjente, men hvor skulle vi få tak i en vikar?

Vi satte annonser både her og der, men den som til slutt dukket opp hadde hørt av noen som kjente noen som hadde truffet noen fra Hogganvik på et BINGN-seminar.

Mijla Neleman er fra Holland, 24 år, med biodynamisk utdanning fra Warmonderhof i Nederland, og med noen års erfaring fra en biodynamisk gård i Norge, kom på besøk for å se om dette kunne være noe for henne. Hun nølte litt, for det er jo ikke så lett for én ganske nyutdannet person å skulle erstatte to erfarne bønder.

Men heldigvis sa hun ja og kom hit i midten av november for å få litt overlappingstid med Jan og Kristin, og fra nyttår av tok Mijla fullt ansvar for gården. Hun får jo hjelp av trofaste gårdsarbeidere som Cecilie, Monica og Roy Victor, som forteller om arbeidet sitt på neste side, og fra ungdommer som kommer hit for et år eller to. Gårdsgruppen og gartnerigruppen har også slått seg sammen i år, så hun får støtte av Sven, som også har

BINGN-utdanning, og av de andre gartnerne. Og på kontoret får hun også litt hjelp om hun trenger det.

Og Jan og Kristin er ikke så langt vekke, om hun vil drøfte det ene eller andre med dem, og hun får mye god hjelp også fra dem.

Så langt har Mijla klart alle utfordringer helt fint, så vi føler oss trygge på at både dyr og folk på gården har det bra. Det er også koselig at hun bor i landsbyen og tar del i alle sider av livet her. Blant annet er hun en dyktig pianist, og det hender rett som det er at vi får vakker musikk til arbeidet med kveldsoppvasken.

Det er i det hele tatt veldig fint å ha Mijla her, så vi er nok mange som håper at hun blir værende også når vikariatet er over.

Hvor dyr som føler, lever ...

samhandling med dyr som kilde til utvikling

Tekst: Christina Ingvill Folkvord. Utdrag fra bacheloroppgaven ved Steinerhøyskolen 2022
Foto: Stiftelsen Grobunn Facebook

Se for deg en gutt som sitter på huk og strekker begge armene ut mot en ku som står i luftegården utenfor fjøset. Så kommer kua rolig frem og plasserer hodet forsiktig i gropen som gutten har formet med hendene

sine, før de møtes ansikt til ansikt og smelter sammen i noe som for meg fremsto som et magisk møte i det sympatiske. Et ikke-dømmende samvær, uten ord eller tanker for annet enn tilstedeværelsen i øyeblikket, og som senere skulle vise seg å ha stor betydning for gutten og hans kontakt med omgivelsene.

Denne og flere lignende hendelser har vekket interessen min for å skrive om relasjonen mellom menneske og dyr.

Helt siden jeg var barn har det betydd mye for meg å være sammen med dyr. Samtidig tror jeg denne erfaringen har hjulpet meg til å utvikle sosiale og relasjonelle egenskaper, som empati, medfølelse og omsorg for omverdenen. Jeg har også erfart at denne formen for samspill har fungert som brobygger i prosessen med å danne nye vennskap, i tillegg til å være en arena der læring, mestring og selvstendigjøring kan finne sted. Som voksen har jeg ofte fundert på hva det er som gjør at jeg opplever samvær med dyr så berikende for egen eksistens, hvilke krefter som spiller inn, og hvordan benytte denne kunnskapen i sosialt, terapeutisk og pedagogisk arbeid med barn og unge med utviklingshemning.

Inspirasjonen til å skrive om temaet ble ytterligere forsterket etter sosialterapeutisk praksis ved Stiftelsen Grobunn på gården Frenning Vestre i Stange kommune, samt ved Søndre Aas Gård og Miljøsender i Søndre Nordstrand Bydel. Der fikk jeg observere samhandling mellom dyr og barn og unge med særskilte behov på nært hold.

Å se mulighetene

I det antroposofiske menneskebildet fremheves den friske kjernen og potensialet som finnes i et hvert menneske som helt essensielt. Man skal med andre ord se mulighetene som finnes hos den enkelte, fremfor å konsentrere seg om «de synlige» begrensningene. Hos barn og unge med utviklingshemning handler det om å finne frem til måter som skaper engasjement for læring og utvikling, fra det å gripe, til det å bli grepet, for så å begripe. Dette kan gjøres ved variert undervisning,

samt tilrettelagt aktivitet der man henvender seg til det handlende og det følede i mennesket, blant annet gjennom bevegelse, gode sanseinntrykk og relasjonell samhandling. Den antroposofiske beskrivelsen av menneskets fysiske, sjlelige og åndelige dimensjoner, samt tilknytning til naturen har gitt meg en utvidet forståelse for hva som foregår mellom menneske og dyr, spesielt hvis dette mennesket har en utviklingshemning.

Menneske-dyr-relasjonen

I flere generasjoner har dyr blitt benyttet som bidragsyttere i helse- og omsorgsrelatert arbeid, samt i opplæring og undervisningssammenheng. En artikkel i Sykepleien 2018 viser menneske-dyr-relasjonen fra ca. 100 år f.Kr. og frem til i dag. Blant annet nevnes William Tuke (1732–1822) som i 1792 benyttet husdyr i terapeutisk arbeid med psykiatrispasienter, mens sykepleieren Florence Nightingale (1820–1910) uttalte i 1859 at et kjæledyr kan være et ypperlig selskap til kronisk syke. 8 år senere innførte en tysk institusjon for personer med epilepsi pass av husdyr som del av behandlingen, og i 1916 ble verdens første førerhundskole etablert. De siste årene er det utgitt en god del faglitteratur som omhandler dyrenes evne til å innvirke på menneskers psykiske helse og velbefinnende. I tillegg har ulike organisasjoner og rehabiliteringstilbud som baserer seg på samvær med dyr, funnet sin plass i dagens samfunn. Her nevnes blant annet Norges Blindeforbund, Modum Bad og Cato-Senteret i Son.

Lesehund

Dyreassistert pedagogikk er et relativt nytt fagområde der relasjonen mellom dyr og menneske bevisst anvendes i arbeid med å fremme læring og utvikling, blant annet i form av spesialpedagogiske tilbud til barn og unge med lærevansker. En av de mest kjente målrettede intervensjonene er bruk av lesehund som et supplement til ordinær undervisning, der hunden sin oppgave er å støtte barnet i lesesituasjoner med sin tilstedeværelse. Skolehund benyttes ofte for å fremme utvikling i enkeltfag, samt for å styrke sosiale og emosjonelle ferdigheter. Man kan også møte fadderhunder på bibliotek, samt på andre nøytrale arenaer.

Dyrenes terapeutiske egenskaper

I Bente Bergets hovedoppgave om «Husdyr i terapi for mennesker med psykisk utviklingshemning» (1988) beskrives blant annet interaksjoner mellom fire beboere og dyr ved Vidaråsen Landsby. Intensjonene med observasjonene var å avdekke om interaksjonen førte til negative atferdsendringer hos beboerne eller dyr, som aggressivitet og frykt/ nervøsitet. Undersøkelsene viste imidlertid at dyrene, som besto av syv kyr, to

kalver, en hest, samt en gris, og de fire beboerne trivdes godt i hverandres selskap. Kun en av beboerne viste tegn til frykt i første møte med kyrne, noe som gikk over når han erfarte at de ikke var farlige. De fire beboerne samarbeidet godt og fremsto i all hovedsak som interesserte, engasjerte og stolte av å arbeide med dyrestell og foring. Den fysiske kontakten med dyrene bidro både til utvikling av praktiske kunnskaper og økt ansvarsfølelse. Medarbeideren la også merke til positiv endring i dyrenes atferd og mente det hadde oppstått en egen ro i fjøsmiljøet: «Det hersker harmoni og vilje, og det har vært en fin erfaring å oppleve deres tillitt og kjærlighet til dyra.»

I hovedoppgavens første del konkluderer Berget med at samhandling med dyr fører til økt ansvarsfølelse, selvfølelse og sosial tilhørighet, noe som har en positiv innvirkning på personlighetsutvikling. Ansvarsfølelsen styrkes fordi dyrene er avhengig av at vi som mennesker utøver omsorg for dem slik at de kan leve gode liv.

Kjærligheten man til gjengjeld får fra dyrene, bidrar i mange tilfeller til økt selvfølelse og selvaktelse, samt den kan styrke følelsen av ens egen betydning og verdi. Fordi dyr er ansett for å være kontaktskapende individer, kan de fungere som en brobygger til sosial kontakt mennesker imellom.

Dyrenes velferd

Når man benytter dyr i samhandling med mennesker, er det viktig å ta hensyn til dyrenes velferd og livskvalitet på en etisk og moralsk god måte. De fem friheter ble i 1965 opprettet av den engelske Brambellkommissjonen for å ivareta dyrenes velferd, som i de senere år er oppdatert til følgende punkter:

- frihet fra tørste, sult og feilernæring
- frihet fra ubehag
- frihet fra smerte, skade og sykdom
- frihet fra frykt og stress
- frihet til å utrykke mest mulig normal atferd

I tillegg til de fem prinsippene er det viktig å være tilstedeværende under interaksjoner og føre tilsyn med både mennesker og dyr. Man må også arbeide med forebygging av vold og sørge for riktig håndtering av dyrene. Det er viktig å skåne dyrene for uforutsigbare

hendelser, høy lyd o.l., da det er sjelden at dyrene selv kan slippe unna det de synes er ubehagelig. Man må også passe på at ikke dyrene blir overarbeidet, at de har god nok boltreplass, samt tilgang til kontakt med andre dyr som de trives med.

Gården som arena

Inn på tunet er et sertifisert tjenestetilbud som skal ta utgangspunkt i personenes interesser, samt gi mestring, utvikling og trivsel innenfor oppvekst og opplæring, samt arbeidstrening. I Norge ble Inn på tunet etablert på midten av 1990-tallet og teller i dag rundt 400 gårder. Vanja Knutsen Sollesnes har skrevet en masteroppgave om Grønn omsorg i Agder. I oppgaven intervjuer hun fem ungdommer som deltar på Inn på tunet, der de unge blant annet får spørsmål om dyr og natur. Samtlige av ungdommene opplevde samhandling med dyrene som en viktig motivasjonsfaktor. Dyrene er enkle å forholde seg til, samtidig som de kan fremme en indre ro og følelse av velvære fordi man føler seg betydningsfull. Det å være tett på dyr og natur kan også skape følelse av frihet og gi liv til kroppen.

Salutogenese

Fra 1970 og frem til sin død arbeidet den amerikanske sosiologen Aaron Antonovsky (1923–1994) med sine helsefremmende teorier kalt salutogenese. I motsetning til patogenese, som tar for seg årsaken til sykdom og hvordan den utvikles, har den salutogene teorien fokus på helsebringende faktorer og den bakenforliggende årsaken til god helse. Begrepet oppsto med utgangspunkt i en epidemiologisk undersøkelse der Antonovsky i utgangspunktet arbeidet med en studie knyttet til kvinner i overgangsalderen. I undersøkelsen kom det noe overraskende frem at et stort antall av kvinnene hadde en tilfredsstillende helse, til tross for traumatiske opplevelser fra opphold i konsentrasjonsleir. Dette gav Antonovsky inspirasjon til å forske videre på sammenhengen mellom helse, stress og mestring.

Salutogenese handler om å finne frem til de faktorene som gjør at man kan opprettholde eller forbedre helsen og mestre tilværelsen på en god måte. Ifølge Antonovsky er det å utsettes for positivt og/eller negativt stress en naturlig del av det å være menneske. Noen håndterer imidlertid stressfaktorer og motgang bedre enn andre, noe som kan bidra til at de utvikler god helse og livskvalitet fremfor sykdom og sammenbrudd.

Opplevelse av sammenheng

Salutogenese betyr helsens opprinnelse og defineres på denne måten: «Bevegelse i retning av helse på kontinuumet mellom helse og uhelse.» Det kan beskrives som en målrettet og positiv livsinnstilling som handler om

menneskets iboende evne til å forstå sin eksistens og sine omgivelser som begripelige, håndterbare og meningsfulle. «Det som betyr noe, er ikke innholdet i det som gir livet mening, men det faktum at individet har en sterk opplevelse av mening i sitt eget liv.»

Helsepedagogikk

Noen av de samme tankene finner man hos Rudolf Steiner (1861–1925). Den antroposofiske helsepedagogikken fikk sin oppstart i Jena 1924 som del av den første Waldorflærerutdanningen, og den tar utgangspunkt i Steiners tanker om at alle mennesker er født med en frisk kjerne og iboende potensiale for læring og utvikling, til tross for eventuelle hemninger. Dette fordi utviklingsforstyrrelsene handler om «... prosessuelle tilstander, lokalisert i overgangen mellom kropp og sjel, i det felte han omtalte som det eteriske», ifølge Bente Edlund. Steiner legger «den pedagogiske lov» til grunn for all vekst og utvikling. Dersom hemningen sitter i eterlegemet, må man gi barnet undervisning som tiltaler astrallegemet, det vil si opplevelser som retter seg mot følelsene. Man kan også si det slik at barnet trenger sjelelig pleie for å vekke sine slumrende evner og utvikle sin personlighet.

Ifølge Steiner skal pedagogen møte barnet med kjærlighet og repeterende øvelser som skaper glede og engasjement. Han vektlegger også viktigheten av pedagogens empatiske holdninger, samt evnen til å vise oppriktig interesse for barnet og barnets interesser. En slik tilknytning kan bidra til at det skapes en tillitsfull og trygg relasjon, noe som sammen med kunnskap om barnet og barnets behov vil bidra til å fremme læring, utvikling og forbedring av barnets helsesituasjon

Sosialterapi

Den antroposofiske sosialterapien er forankret i de samme verdiene som helsepedagogikken, og retter seg mot ungdom og voksne med fysiske eller psykiske begrensninger som har behov for støtte i bo- og arbeidssituasjoner. I dag finnes det fire helsepedagogiske skoler, fem sosialterapeutiske virksomheter og syv Camphill-landsbyer i Norge.

De fleste sosialterapeutiske virksomheter er bygget opp rundt et gårdsbruk, et sted der identitet skapes gjennom sameksistens med naturens kretsløp. Ifølge Steiner var landbruk og kultur av stor betydning for mennesker og dyrs helse, sunnhet og livskraft. Dette fordi mennesker, dyr og natur spiller på lag gjennom helhetlige økologiske prosesser. Stiftelsen Grobunn er en sertifisert Inn på tunet-gård og eksempel på en sosialterapeutisk virksomhet som vektlegger dyrenes pedagogiske og terapeutiske egenskaper. Grobunn holder til på gården

Frenning Vestre i Stange kommune, der de driver et helhetlig opplærings-, bo- og sosialtrentingstilbud for ungdom over 16 år. Ungdommene følger et trinnbasert opplæringsprogram som skal styrke personlig, faglig og sosial kompetanse på vei mot voksenlivet. På Grobunn er ungdommene en del av et sosialt fellesskap der meningsfulle og forutsigbare arbeidsoppgaver samt overkommelige arbeidsdager fylt med trivsel og gode sanseopplevelser, skal bidra til individuell utvikling.

Gode sanseopplevelser

Ifølge Rudolf Steiner er sansene til for å bli kjent med verden, samtidig som de er til for å berike ens eget indre og fremme personlig utvikling. Steiner sier at sansene enten kan belive eller skade mennesket avhengig av om de oppfattes som gode eller dårlige. Dersom sanseinntrykkene føles riktige og behagelige, vil de virke inn i kroppen og dermed bidra til liv og vekst.

Steiner skiller imidlertid mellom barn og voksne. Hos

voksne mennesker med en såkalt normal utvikling har sanseinntrykkene blitt til begreper som er forståelige, noe man føler, gjenkjenner og kan sette ord på. Fordi barnet ikke har utviklet evnen til å reflektere over ting, tar det inn sanseverdenen med en større åpenhet og hengivenhet. I likhet med barna, sanser dyrene i det kroppslige og følelsesmessige. Dette fordi dyrene mangler menneskets intellektuelle evne til å danne begreper.

12 sanser

Steiner opererer med tolv sanser som han deler opp i tre grupperinger knyttet til viljen, følelsene og tankene. De fysiske, sjelelige og sosiale sansene virker sammen og kompletterer hverandre til tross for at de er av ulike kvaliteter. Med utgangspunkt i oppgavens problemstilling har jeg valgt å prioritere forholdet mellom berørings-sansen og jeg-sansen. Berørings-sansen er en viljessans som mennesket har til felles med dyrene. Denne sansen gjør det mulig for mennesket å orientere seg om gjenstander i den ytre verden ved å berøre ting i fysisk eller sjelelig forstand.

Jeg-sansen er derimot en sosial sans, som kun mennesket besitter. Jeg-sansen handler ikke om meg selv, men om hvordan jeg evner å forholde meg til den andre. Siden jeget er forbundet med kroppen gjennom følelsene, trenger barn og unge gode følelsesmessige berøringsopplevelser under hele oppveksten, slik at de opparbeider seg evnen til å kommunisere med medmennesker på en forståelig måte.

Eg kan

Eg skriv ikkje fint, og les ikkje fort,
så meg er det lett nok å terge.
Men gjeld det å springa av stad som ein hjort,
å dukke i elva og klatre i berget ...
Jau, det kan eg greie, jau, det går nok an.
Om nokon vil seie dei trur at eg kan!

Eg somlar og rotar, sit aldri i fred
og får aldri ferdig ei lekse.
Men gjeld det å lokke ei mor til å le,
ein hund til å danse, ein blom til å vekse ...
Jau, det kan eg greie, jau, det går nok an.
Om nokon vil seie dei trur at eg kan!

Eg greier mest aldri å fange ein ball,
eg spring nok, men stega er tunge.
Men gjeld det å stelle ein hest i ein stall,
ein sjuk i ei seng og ein ørliten unge ...
Jau, det kan eg greie, jau, det går nok an.
Om nokon vil seie dei trur at eg kan.

Ingvar Moe (1936-1993)

Berørings-sansen

Barn og unge med utviklingshemning har ofte utfordringer knyttet til berørings-sansen, noe som kan føre til avvikende atferd, uro og angst. I slike tilfeller vil god berøring skape en følelse av det guddommelige i form av noe som er skapt av naturen og åpenbarer seg for mennesket i sjelen. I tilfeller der mennesket ikke klarer å komme i kontakt med sine egne følelser eller kroppsdeler, vil det heller ikke kunne utvikle et velfungerende jeg med sosiale sanser og evnen til å utvise antipati ovenfor andre mennesker og omverdenen.

Sympati og antipati

Ifølge *Almen menneskekunnskap som grunnlag for pedagogikken* (Antropos, 2008) viser Rudolf Steiner hvordan sympatien oppstår i barnet som en sterk vilje og en instinktiv følelse av kjærlighet, entusiasme og vellyst. Når sympatien får mulighet til å blomstre i barnet, vekkes bevisstheten, slik at det blir mulig å ta helhetlig del i omverdenen og det sosiale fellesskapet som omgir en. Steiner mener sympatiske handlinger bidrar til å styrke barnets evner, men sier samtidig at dersom mennesket blir værende i det sympatiske vil det kunne føre til en «animalsk» utvikling. Med det mener han at barnet forblir i det instinktive og fornemmende. Barnet vil dermed ikke utvikle evnen til å trekke seg tilbake, reflektere over hendelser og på den måten utvikle begreper og se sammenhenger. Ifølge Steiner utvikler dyrene «... langt

mer sympati, instinktiv sympati, med omverdenen i sine sanser enn mennesket gjør». Dette er med på å styrke dyrenes bånd til omgivelsene, men gjør de samtidig sårbare for endringer. I et slikt perspektiv kan man tenke seg at evnen til antipati vil styrke menneskets selvstendighet og evnen til å beherske uforutsette hendelser. Det kan imidlertid være svært ødeleggende for sjelen dersom antipatien unndrar seg bevisstheten og tar kontroll over personens liv og væremåte. Når sympati og antipati utjevnes, åpnes det imidlertid opp for objektiv betraktning av omgivelsene, noe som kan bidra til utvikling på et høyere plan.

Samhandling med dyr

I løpet av min praksisperiode på Søndre Aas Gård og miljøsentrer fikk jeg selv erfare hvordan en gutt med ASD benyttet samhandling med hest, hund og kanin som beroligende virkemiddel i situasjoner der han hadde behov for å søke trøst og kontrollere følelsene sine. I tillegg opplevde jeg det som en gunstig samtalearena. Jeg erfarte at gutten åpnet seg mer opp når kroppen hans var i kontakt med dyrene, som når han hadde kaninen på fanget og forsiktig strøk den over ryggen med rolige håndbevegelser. «Se, kaninen liker meg», kunne han si, mens han smilte og lo. «Hvorfor tror du kaninen liker deg?» kunne jeg respondere, før han svarte at det var fordi de var venner. Etter å ha bekreftet det gutten sa, kunne jeg fortsette dialogen med et nytt spørsmål. «Hvorfor tror du kaninen vil være vennen din?» Hvorpå han sa at det var fordi kaninen skjønte at han var glad i den. Gutten følte seg trygg og komfortabel i samhand-

ling med dyrene, noe han merkbart savnet i samspill med de andre barna. Han fikk imidlertid et nytt perspektiv på sosiale relasjoner når han forsto at hans væremåte rundt dyrene også kunne overføres til situasjoner og hendelser som involverte mennesker og gi han en opplevelse av sammenheng.

Å knekke en gåte

Håndterbarhet handler om hvilke ressurser man har for å mestre ulike situasjoner og oppgaver. Disse ressursene kan man blant annet opparbeide gjennom øvelse og repetisjoner som er tilpasset den enkeltes evner og utviklingspotensial. Opplevelsen barnet eller ungdommen får når det knekker en gåte, er ofte helt ubeskrivelig, men jeg vil allikevel forsøke å sette ord på det. Tenk deg en gutt med CP som tidligere kun har sittet på hesten i skritt. I løpet av to dager lærer gutten seg å klemme bena i siden på hesten slik at den starter å trave. De neste dagene øver han seg på å trave, samt hoppe over tilpassede hindre. Dette krever en enorm konsentrasjon og kroppsbeherskelse. De første dagene løp ledsageren ved siden av som en trygg støtte dersom noe skulle gå galt. Etter hvert som gutten følte mestring, ville han prøve selv, og på den siste dagen travet han over hindrene alene. Gutten lyste opp som en sol og ropte høyt: «Jeg klarte det, jeg klarte det!» Det var ikke bare gutten som ble følelsesmessig berørt av prestasjonen, det påvirket også fellesskapet. Guttens enorme glede over egen prestasjon og hvordan han klarte å håndtere situasjonen, smittet over på resten av gruppa og skapte en ny iver og motivasjon for å mestre

øvelsene. Han ble med andre ord en inspirator for de andre, samtidig som han fikk økt selvfølelse og tro på egne ferdigheter, noe som kan bidra til ytterligere egenkraft.

Møtet med kua

Gutten jeg fortalte om i innledningen var svært interessert i dyrene på gården. Møtet med kua sto øverst på ønskelisten da han ankom Grobunn. I starten av oppholdet ville han bare være sammen med kuene og de andre dyrene og var ivrig i arbeidet med fôring, stell og møkking. Samtidig fremsto han som usikker på seg selv og de andre ungdommene i sosiale sammenhenger. Resten av ungdommene på gårdsgruppa syntes han var vanskelig å forholde seg til, men de ønsket ham allikevel velkommen til en verden fylt av humor, samarbeid og fellesskap. Etter noen uker forsto han at de andre ungdommene delte den samme interessen for dyrene

som han selv og at de dermed hadde noe spesielt å dele seg imellom og som gjorde dagene meningsfulle.

I helsepedagogisk sammenheng er pedagogens faglige kunnskaper og personlige egenskaper særlig viktige når man skal tilrettelegge for aktivitet og undervisning som skal tiltale og stimulere utviklingen i syvårsperiodene, samtidig som den skal rettes mot den enkeltes utviklingsforstyrrelser med målsetning om mestring og utvikling. Hjelperen skal gi tilpasset støtte, vise empati og samtidig ha tro på den enkeltes potensiale til å mestre oppgaver og utvikle sin personlighet. Gutten med CP som mestret rideferdighetene, er et godt eksempel på hvordan tilpasset opplæring og tro på den enkeltes evner og iboende potensiale fremmer motivasjon og selvfølelse.

Der hvor dyr som føler, lever, der er det også rom for mennesker til å leve en salutogen tilværelse.

KILDER

- Antonovsky, A. *Helsens mysterium. Den salutogene modellen*. Oslo: Gyldendal akademisk, 2018
- Aeppli, W. *Menneskets sanser. Hvordan kan de pleies?* Oslo: Antropos Forlag, 2003
- Berget, B. *Husdyr i terapi for mennesker med psykisk utviklingshemning*, 1988
- Hovedoppgave ved institutt for husdyrfag. Ås: Norges Landbrukshøyskole (NLH)
- Blakkisrud, D. *Landbruk og sosialterapi – en lykkelig sameksistens*. LandsByLiv nr.43 Høsten 2017.
- Edlund, B. *Kulturoyer. Antroposofiske tiltak for mennesker med spesielle behov 1924-1990*. Oslo: Antropos Forlag, 2010
- König, K. *Sinnesutveckling och kroppsupplevelse*. Järna: Telleby Bokförlag, 2000
- Ng, Z, Albright, J. Fine, A.H. & Peralta, J. *Vårt etiske og moralske ansvar for å ivareta terapidyrenes velferd*. I Fine, A.H. (red.). Oslo: Vigmostad & Bjørke, 2019
- Soesman, A. *De tolv sanser. Sjælens porte*. Skanderborg: Audonicons Forlag, 2021
- Steiner, R. *Almen menneskekunnskap som grunnlag for pedagogikken*. Oslo: Antropos Forlag, 2008
- Steiner, R. *Det helsepedagogiske kursuset*. Odense: Forlaget Jupiter, 2007
- Steiner, R. *Barnets oppdragelse*. Oslo: Antropos Forlag, 2006
- Steiner, R. *Kunsten å undervise*. Oslo: Antropos Forlag, 2019
- Bacheloroppgaven til Christina Ingvill Folkvord «Hvor dyr som føler, lever ...» studiet i sosialpedagogikk 2022 kan lastet ned på Steinerhøyskolens nettside: www.steinerhoyskolen.no/annet/studentoppgaver*

Rotvoll har utarbeidet sin egen miljøpolicy

Tekst og foto: Clara Grundmann og Mats Miersch

Vi på Camphill Rotvoll har holdt på med miljøarbeidet i et halvt år, og etter et detaljert og grundig forarbeid med mange gode samtaler, diskusjoner, opplæring og teoretiske og praktiske tiltak, har vi endelig utarbeidet vår egen miljøpolicy for Rotvoll.

Siden oktober 2022 har representanter fra alle verkstedene hver torsdag kommet sammen for å samle tankene rundt miljøarbeidet på Rotvoll. Vi har snakket om og tatt for oss både det indre og det ytre miljøet.

I begynnelsen lå hovedfokuset på avfallshåndtering: Hva er plastavfall? Hva er papiravfall, og hva er restavfall? Hva skjer med de tomme flaskene våre, kaster vi aluminiumslokkene med i glassavfallet? ... og hva er egentlig med skitten plast? Eller farget og hard plast, ... og hva med vått papir?

Ja, vet du hva du skal gjøre med det, og hvor du kan kaste det? For oss var dette ikke helt lett fordi bedrifter har andre regler enn private hus og hjem.

Etter en grundig gjennomgang av Retura sin veiledning for kildesortering var det på tide å utforme en ny praksis: Nå skulle det ryddes i verkstedene etter alt som hadde hopet seg opp over lang tid. EE-avfall, farlig avfall, trevirke, blandet avfall, metall, gummi, masser, glass og aluminium ... Å ja, det fantes jo også en gammel kontainer med blandet avfall ... Ikke noe problem. Den skulle vi sortere på en-to-tre!

Men matavfallet? Nei, det sirkulerer vi selv. Kompost som blir til jord, men også noen godsaker som vi gir til hønsene våre.

Etter dette strakstiltaket dannet det seg en egen Miljøkomite med både beboere og medarbeidere. Tanken bak denne gruppen var å intensivere miljøarbeidet og planlegge, gjennomføre og strukturere våre felles torsdagsmøter om miljøarbeid. Og med samspillet av gruppen kunne vi på våre felles miljømøter utvikle vår egen miljøpolicy på grunnlag av landsbyens egne verdier og det som er viktig for oss nå og i fremtiden.

Avskjedsprosess med det gamle fjøset på Solborg

Tekst: Camilla Skjerve-Gordley og Steffi Hagedorn. Foto: Sabina Baronova og Rachel Bowden

12. september 2022 ble fjøset vårt dessverre stengt. Det skyldes at et byggefirma som skulle gjennomføre noen planlagte reparasjoner, oppdaget sprekker i takbjelkene og råteskader i bærekonstruksjonen, og at dette kunne utgjøre en fare både for dyra og de som jobber der. Vi avviklet derfor melkeproduksjonen og har flyttet kuene på en lang vinterferie i et fjøs i nærheten. De kommer tilbake til våren for å beite og få kalver. Vi har fortsatt sauer, kalver, høner og angorakaniner i andre bygninger på gården, og det gamle fjøset vil bli revet.

Fjøset er nå revet

I mars ble fjøset på Alm gård revet, og gravemaskinene holder i disse dager på med ferdigstilling av tomta. Det har vært spesielt for oss i landsbyen å følge med på rivingen, særlig den siste uka hvor bygget plutselig ble borte i løpet av noen få dager. Det har vært litt trist, for vi er mange som har gode minner fra tiden vi har jobbet i fjøset med andre mennesker og dyra.

Ny prosess

Samtidig har vi nå fått mulighet til å se framover og tenke nytt i en grundig prosess for å finne ut hva slags gård vi egentlig ønsker oss her på Solborg, og hva slags drift vi vil ha, og hva slags fjøs vi trenger. Alle som bor og jobber på Solborg skal få komme med innspill i denne prosessen, slik at vi får en gård vi alle kan være fornøyd med.

Fjøset i 2010. Foto: Sissel Jenseth.
Under: Fjøset revet.

Steffi Hagedorn, Tellef Berven og Lone Norderhaug åpner Grunnsteinen på Landsbymøtet.

Det første vi gjør er å snakke om hvordan vi vil ha det, og hva vi setter pris på ved å bo og jobbe på en gård. Vi har også laget en «gårdsplangruppe» som leder prosessen.

Gammel grunnstein åpnet

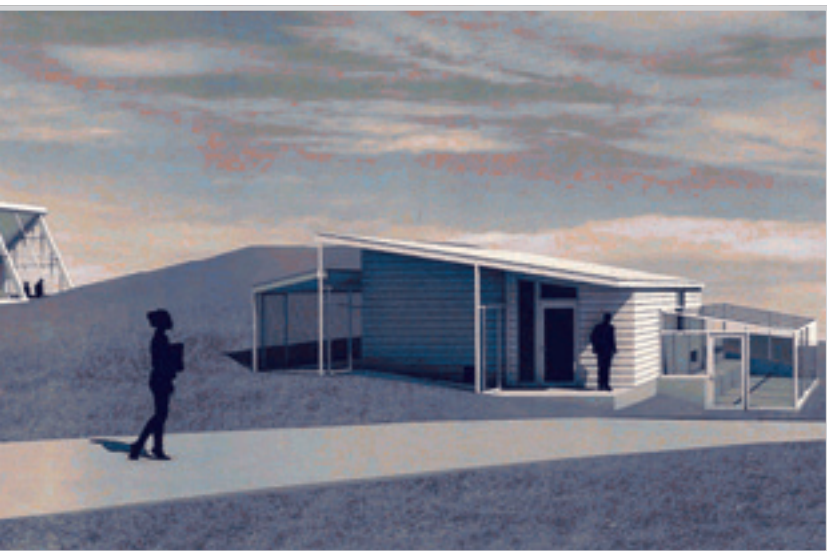
Grunnsteinen til det gamle fjøset er funnet. Den ble åpnet på Landsbymøte torsdag 9. mars som et siste ledd i en lengre avskjedsprosess. Uka før rivingen startet hadde vi en samling ved fjøset med sanger og takk for mange fine år og fine opplevelser. Så har vi daglig fulgt med i rivningsprosessen, og det siste var at den gamle grunnsteinen ble funnet.

Det var utrolig spennende og veldig morsomt å åpne den gamle grunnsteinen på Landsbymøte torsdag 9. mars. Den viste seg å være våt og ganske full av stein! Vi spekulerte: Kunne det kanskje være en stein fra alle i landsbyen den gangen? Eller kom steinene fra de andre landsbyene? Det var også noe som muligens var et gammelt papir, men som nå var blitt helt grønt av kobberet og oppløst. Uansett skal denne gamle grunnsteinen få en æresplass og bli tatt godt vare på.

Selv om det er fortsatt noen år inn i fremtiden, gleder vi oss allerede til å legge ned en ny grunnstein når vi bygger vårt nye fjøs på Solborg.

Hønehuset på Helgeseter blir til

Tekst: Gårdsgruppen på Helgeseter
Illustrasjon: arkitekt Thale Haverkamp

Nå er det støpt i betong, grunnmuren til det nye hønehuset!

I fjor høst avsluttet vi høneholdet midlertidig og tok farvel med hanefar og damene hans; Askepott, Marokko, Sara og et par til. Så kunne vi rive det gamle huset og gi plass for at et nytt kunne bygges.

Først måtte det graves ut med maskin der huset skal stå, og noe fjell måtte fjernes. Grøfter ble gravd for at det kan komme strøm som kan gi litt varme i huset, og vann til drikke for hønene og til eggvask på stedet.

Nå har grunnmurene kommet på plass, og dekket er

støpt! Da begynner det å bli virkelighet – etter en lang prosess med planlegging og mange involverte.

Vi gleder oss til et hus som er spesiallaget for at høner skal trives, og som vil være tilrettelagt for at arbeidsoppgavene våre rundt hønene skal kunne utføres lettere. Vi kan lagre fôret i gangen, og vi kan vaske og lagre eggene i et lite vaskerom. Det blir også plass til at besøkende i gangen kan hjelpe til med å plukke egg og samtidig se inn til hønene gjennom en glassvegg. Også utenifra skal man kunne se inn fra inngangspartiet.

Inne i huset får hønene selvfølgelig vagler til å sove på, verpekasser til å legge egg i, samt strø til å sparke rundt i, og et sted der de kan ta seg et velfortjent sandbad. Det blir også mulighet til å skille av en del av rommet, og der vil vi på sikt kunne ta hånd om kyllinger.

Hele huset blir så stort at det kan bo mange nok høner der til å legge nok egg til hele Helgeseter; både til baking på bakeriet, middagslaging på kjøkkenet og søndagsegg i husene.

Vi har beregnet plass til 120 høner. Da er det rom for at de legger litt færre egg om vinteren, og at de generelt kan legge litt færre egg enn maksimalt, og heller være friske og fine og leve litt lengre. Kanskje vil vi til og med kunne gi egg til gode naboer.

En gang i fremtiden skal det bli et veksthus på framsiden av hønehuset, slik det allerede er tegnet inn og tilrettelagt for. Tanken er at hønene skal gå der inne om vinteren, i lyse og trivelige omgivelser, og gi god gjødsel til jorden og neste sesongens vekster.

Vi ser fram til det kommer høner på tunet igjen!

Grunnsteínsnedlegging for nyfjòset på Jòssåsen

Tekst og foto: Jòssåsen

I forbindelse med det årlige Trøndermøte på selveste Helligtrekongersdagen, altså den 6. januar, ble det også lagt ned grunnsteinen til det nye fjøset på Jòssåsen.

Folk fra både Vallersund Gård og fra Camphill Rotvoll var godt representert på Trøndermøtet, men også til grunnsteinsnedleggelsen. De bidro med vers, gode ønsker og små gaver som kunne legges i grunnsteinen. Vallersund gård hadde også forberedt et lite Trekongers-spill som de fremførte som avslutning av dagen.

Det kunne virke som naturvesenene ville vise at de også var til stede, noe som viste seg i form av kraftig vind og kulde. Det gjorde det ganske tøft for flere å overvære selve grunnsteinsnedleggelsen.

Selve beholderen har Eric de Haan laget, en femkantet kobberbeholder (pentagon), som vist på bildet.

Kostholdspioneren Eivind Eckbo og biodynamisk landbruk

Tekst: Dag Blakkisrud

Eivind Eckbo (1873-1966) er mest kjent som legatstifter, høyesterettsadvokat og industrialist. Færre vet at han var en pioner innenfor økologisk landbruk i Norge. I 1949 ga han ut en bok om den biodynamiske landbruksmetoden som han kalte «Bondens Gull». I den forbindelse skrev dikteren og antroposofen Alf Larsen til ham: «Du skal se at du får din egen forening.» Året etter i 1950 ble Biologisk-dynamisk Forening etablert i Norge.

Giftemål med Alice Mary

Eivind Eckbos interesse for vegetarianisme og et sunt kosthold går helt tilbake til ungdommen. Men etter han giftet seg med engelske Alice Mary ble dette systematisk gjennomført og underbygget av ulike ideologiske teorier. Alice Mary hadde tilknytning til teosofien, og hun var vegetarianer, suffragette og dyrevern-aktivist.

Da Alice Mary og Eivind Eckbo ble kjent med Rudolf Steiners landbrukskurs fra 1924, ble det klart for dem hvor tett forbundet landbruk, mat og helse er. En syk og

utarmet matjord kan ikke produsere helsefremmende mat! Det første trinnet handler derfor om å skape en vital og næringsrik jord på gården. Dette skjer gjennom kompostering. Men for å få en velfungerende kompost, trengs et riktig antall dyr – verken for mange eller få – men akkurat nok til at gjødselen skal dekke gårdens behov for å sikre tilførsel av ny jord og mikroorganismer. Denne metoden appellerte til Eckbo, og han ønsket å engasjere seg både teoretisk og i praksis.

Rudolf Steiner

Eivind Eckbo lot seg inspirere av filosofen og pedagogen Rudolf Steiners (1861–1925) som grunnla antroposofien og utviklet Waldorfpedagogikken som dannet grunnlaget for steinerskolene. Rundt 1920-tallet var Steiner ofte i Stuttgart der den første Waldorfskolen ble etablert for barna til arbeiderne ved Waldorf Astoria-fabrikken. Sammen med et ungt og ivrig lærerkollegium ble Steiners ideer satt ut i livet. Denne skolen skal ha inspirert Eivind Eckbo til å grunnlegge «Eckbo Skolen» i 1934.

Ehrenfried Pfeiffer

I Stuttgart holdt Rudolf Steiner et kurs for ungdom i 1922, det såkalte Ungdomskurset. Blant deltagerne var en ung ingeniørstudent med navn Ehrenfried Pfeiffer. På vei tilbake til Sveits fikk han den ære å sitte sammen med Rudolf Steiner i togkupeen. Ehrenfried brukte tiden godt, og i løpet av samtalen spurte han Steiner hvorfor det var så vanskelig for menneskene å ta opp i seg og realisere nye ideer? Steiner svarte at grunnen til dette er at menneskets hjerne og tilhørende funksjoner ikke ut-

Ehrenfried Pfeiffer. Bildet over: Pfeiffer på en gård i USA.

Borgja gård Bø i Telemark 1939. Foto: Norsk Industriarbeidermuseum

nyttes fullt ut. Ehrenfried spurte da hvordan dette kunne ha seg? «Det er et ernæringsspørsmål», svarte Steiner. «Menneskets kosthold inneholder ikke tilstrekkelig næringsmidler.» Nok en gang måtte Ehrenfried spørre: «Hva skal til for å få tilstrekkelige ernæring?» «Jo», skal Steiner ha svart: «For å få til det, må vi ha en helt ny landbruksmetode.»

Svaret gjorde sterkt inntrykk på den unge Ehrenfried Pfeiffer. Der og da så han sin livsoppgave. Han ble forsøksassistent og siden en selvstendig forsker. To år senere holdt Rudolf Steiner åtte foredrag om landbruket i Koberwitz i juni 1924. Ehrenfried Pfeiffer var ikke til stede, men det var han som senere skulle gi navn til den nye landbruksmetoden, *biologisk-dynamisk landbruk*.

Sammenheng helse og ernæring

Steiners tanker om landbruket resonerte med Eivind Eckbos logikk. Han var sikker på at det fantes en grunnleggende sammenheng mellom helse og ernæring, selv om den tanken energisk ble avvist fra medisinsk hold.

Den biodynamiske ideen handler også om å produsere næringsrik mat som gir mennesket et optimalt grunnlag for åndelig og moralsk utvikling. Motsatt vil mennesket

svekkes hvis maten er dyrket i dårlig jordkvalitet, med kunstgjødsel og har rester i seg av sprøytemidler.

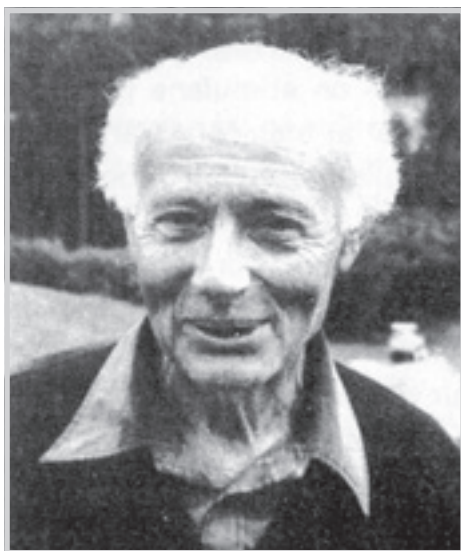
Borgja Gård

Nå som Eckbo var overbevist om Steiners landsbruksmetoder, kunne han ikke sitte og vente på at andre skulle virkeliggjøre disse ideene. Han ville selv realisere dem. Til det trengtes en passende eiendom; en gård som lå i et klimagunstig område av Norge. Og den måtte være stor nok til at det kunne satses. Likeledes måtte det være god kommunikasjon til stedet.

I 1935 kom muligheten. Storgården Borgja i Bø i Telemark var til salgs. Eckbo kjøpte gården som hadde 450 mål innmark, 250 mål utmark og bortimot 3000 mål skog. Etter hvert skulle også setre og fjellområder på Lifjell føyes til eiendommen. Borgja lå også perfekt til like ved Bø stasjon på Sørlandsbanen.

Herbert Prausnitz

Eivind Eckbo var nå den stolte eier av Telemarks største og meste tradisjonsrike gård, og i 1936 startet arbeidet med å legge om til biodynamisk drift. Praktikanter og hjelpere ble hentet fra Tyskland, og Herbert Prausnitz ble ansatt som kompostmester. Han hadde tidligere vært

Herbert Prausnitz kom først til Sletner biodynamiske gård før han flyttet til Borgja.

på Sletner gård, og på Borgja var han rådgiver og sto for den praktisk tilrettelegging av gårdsdriften. Sommeren 1942, midt under andre verdenskrig, kunne man tydelig se de gode resultatene av de biodynamiske metodene. Hvetåkeren overgikk alle forventninger. Eckbo inviterte fagfolk fra landbrukshøyskolen og landbrukskontorene til gården

Borgja for å se den flotte avlingen. Men det skapte liten interesse. Kompostering ble oppfattet som gammeldags og arbeidskrevende. Kunstgjødning var tingen!

Norsk Hydro

Tross dette ble Eivind Eckbo bare mer og mer sikker på at dette var den nye veien. Det biodynamiske landbruket og komposteringen måtte løftes frem for å sikre matjord og matsikkerhet for fremtiden. Resultatet ble boken «Bondens Gull» som utkom i 1949. Med den vil Eckbo gjøre den nye, regenerative dyrkningsmetoden kjent for bønder og allmenheten. Men det var ikke noe gunstig

klima for et giftfritt landbruk i Norge uten kunstgjødning. Norsk Hydro var godt etablert og nasjonens store stolthet. De store kunstgjødningselfabrikkene viste at Norge hadde en fremtid som industrinasjon med elektrifisering, mekanisering og investeringer i høyt tempo. I dette nasjonale selvbildet fantes det ikke plass for et bærekraftig landbruk som kun bruker sine egne ressurser og investere minst mulig. Norsk Hydro har i tillegg vært hovedsponsor for det meste av forskningen innenfor landbruksfeltet i Norge, og den biodynamiske metoden ble i mange år nærmest avfeid som overtro eller utopisk.

Prins Charles taler til forsamlingen 2017. Foto: Landbruksseksjonen i Goetheanum.

Landbrukslegatet

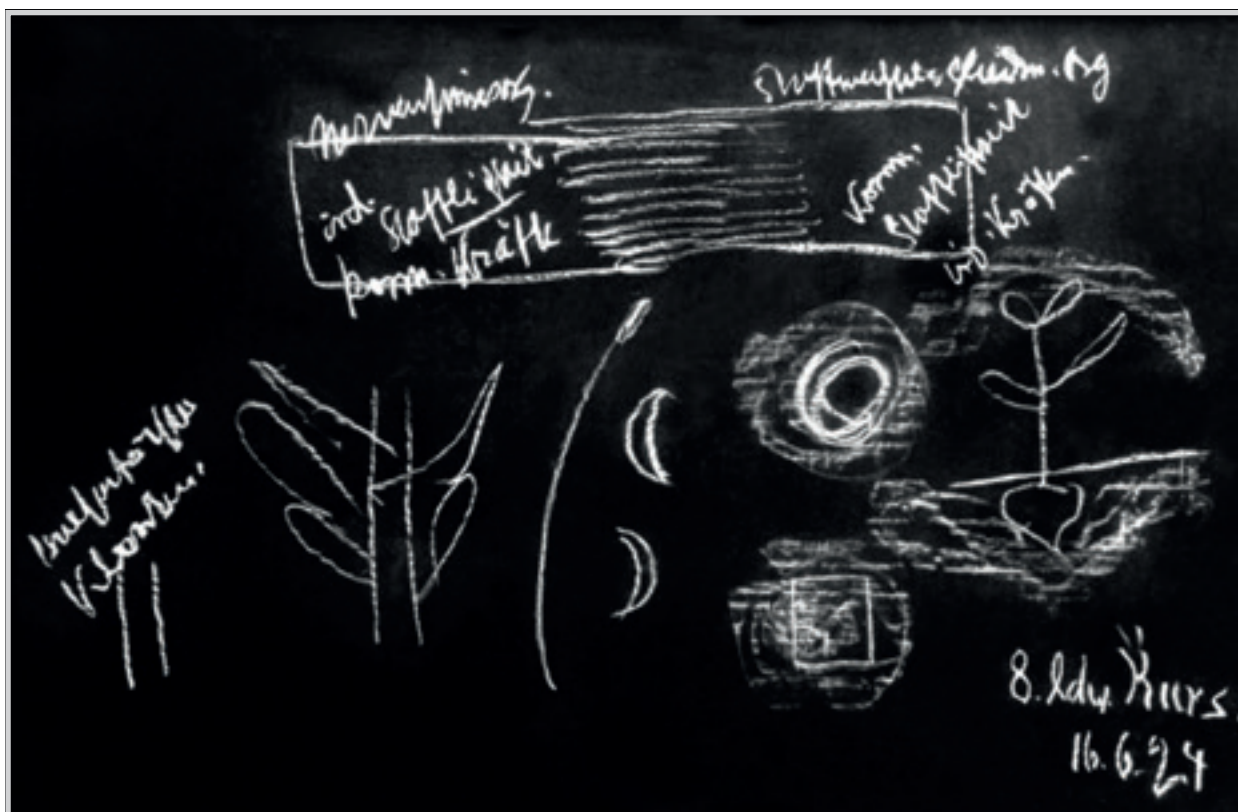
I mangel på støtte fra fagmiljøet og næringslivet tok Eivind Eckbo et eget grep for å fremme et sunnere norsk landbruk. I 1942 opprettet han et landbrukslegat som skulle bidra til å videreutvikle den biologisk-dynamiske metoden, og Borgja Gård ble nå en sentral forsøksgård. Samtidig ble lagt inn bestemmelser om bevaring av den historiske bebyggelsen på gården, samt støtte til tradisjonshåndverk og fargesetting av bygningene med telemarksmaling.

Kuer på beite i Goetheanum. Foto: Sissel Jenseth

Tavletegning fra Landbrukskurset i Koberwitz.

Legatet er senere slått sammen med de øvrige Eckbolegatene, men noen av statuttene ble ført videre. Målsettingen om å støtte biodynamisk landbruk er erstattet med det mer generelle og tidsriktige begrepet «bærekraftig», men Eckbos Legat har i nyere tid støttet flere tiltak i regi av Biologisk-dynamisk Forening, blant annet et komposteringsprosjekt på Bygdøy Kongsgård.

Møter liten forståelse

Under andre verdenskrig hadde Eckbo trukket seg tilbake fra flere av rollene sine innen næringslivet, og han oppholdt seg så mye som mulig på Borgja. Her dyrket han sin interesse for biodynamisk landbruk og Rudolf Steiners ideer. Han brevvexlet med forskere og fagfolk på Landbrukshøgskolen på Ås, men svarene han mottok var nedslående. De hadde ingen forståelse for prosjektet hans, og mente på at Eckbos bok var gjennomsyret av antroposofisk tankegods.

Eivind Eckbo svarte med å offentliggjøre hele brevvexlingen. Det falt ikke i god jord. Men vennen, poeten og forlagsmannen Alf Larsen, ble begeistret og skrev til Eckbo: «Du får nok din egen forening». Da Biologisk-dynamisk Forening ble stiftet i 1950, var Herbert Prausnitz fra Borgja blant stifterne.

Økt gjennomslag

Det skulle ta mange år før ideene til Eivind Eckbo skulle få et bredere gjennomslag. Selv om antall biodynamiske gårder og vegetarianere i Norge har holdt seg relativt stabilt siden 1950-årene, er noe nå i ferd med å endre seg. Myndighetene har en uttalt politikk om å

støtte omlegging til økologisk jordbruk, og særlig blant de unge har interessen for vegetarisk og vegansk kosthold økt. Også vanlige forbrukere begynner å oppdage sammenhengen mellom egen helse og matproduksjon. Det hersker ikke lenger noen tvil om at det industrielle landbruket er problematisk både når det gjelder klima, miljø og dyrevelferd.

Kongelige kretser

I England ser vi at de samme tankene som ligger til grunn for Eivind Eckbos landbruks- og helselegat, har fått gehør i de kongelige kretser. Kong Charles III dyrker de samme interessene, og han har flere ganger vært med på den biodynamiske verdenskongressen i Goetheanum. I 2017 holdt han en videotale til forsamlingen der han uttalte: «Rudolf Steiner var en av de første som så sammenhengen mellom landbruk, jordfruktbarhet og planter, dyr og menneskers helse. Det er verd å merke seg at både det idemessige og praktiske grunnlaget for landbruk som Steiner fremla i 1924, enda er svært verdifullt. Hvis Rudolf Steiners visjonære ideer og praktisk råd hadde blitt forstått av mange flere, så ville kanskje problemene vi nå står overfor på klima og miljøfeltet som følge av industrielt landbruk kunne vært unngått.»

Stor studentgruppe på bachelorgraden i sosialpedagogikk

Tekst: Josefin Winther

Studiet går inn i sitt tiende år som akkreditert bachelorgrad. Studiet har inntak annethvert år, og i høst tok vi imot et rekordstort kull på hele 31 studenter. Det har vært en økende interesse fra søkere som ikke er tilknyttet steinerskoler eller sosial-

terapeutiske virksomheter. Dette er veldig gledelig og oppfattes som et sunnhetstegn. Studentgruppen består derfor av mennesker med forskjellig yrkestilknytning. Halvparten av studentene er til daglig medarbeidere i steinerskoler og i sosialterapeutiske virksomheter. Den andre halvdel kommer fra kommunale- og private omsorgsinstitusjoner. Dette har gitt et veldig rikt og levende faglig fellesskap. Vi møtes i et engasjement for å skape gode liv for mennesker som trenger støtte i hverdagen, og i å kunne skape nye tilnærminger og metoder for både pedagogikk og omsorgsarbeid.

På tredje studieår har vi en stødig gruppe, som nå har etablert seg på studiet og begynner å bygge en solid faglig kompetanse. I september reiste vi til Järna for å besøke sosialterapeutiske virksomheter der. Vi bodde på Kulturhuset i Ytterjärna i fem dager, mens vi gjennomførte studiebesøk på Mikaelgården, Åbykulle og Norrbyvälle. Det var oppløftende å kjenne på energien på Järna, hvor sosialterapeutiske virksomheter som hadde eksistert i mange tiår fremstod som livskraftige, fremtidsrettet og inspirerte. Vi besøkte også Främja i Stockholms indre by, som opprinnelig oppstod som et initiativ på Järna. Främja flyttet senere til byen for å kunne gi et sosialterapeutisk tilbud i urbane omgivelser. I løpet av uken fikk vi møte mange dyktige og erfarne mennesker som hadde omvisninger med oss, forelesninger og samtaler.

I november dro den nye studentgruppen til Vidaråsen og bodde der i én uke. Hvert rom i gjestehuset var fylt til randen, og det var herlig å komme sammen på kveldene og se hvordan gruppen ble godt kjent. For mange var dette det første møtet med Camphill og sosialterapi, og det vekket nysgjerrighet og entusiasme. I løpet av uken hadde vi Julia Wolfson fra Australia som lærer. Temaet for undervisningen var etikk, og vi gikk inn i mange viktige og spennende spørsmål og prosesser knyttet til sosialpedagogens etiske bevissthet. Hver kveld inviterte vi landsbyen til trommesirkel i Kristofferhallen. Her kom studenter og landsbyboere sammen i et gyngende og groovy musikalsk fellesskap, ledet av Lars Kolstad, – det var en stor glede å få oppleve. Lars Kolstad arbeider i dag fast på studiet i sosialpedagogikk, og han er i tillegg trommesirkelfasilitør i barnehager, skoler, eldre-hjem og andre sammenhenger hvor mennesker kommer sammen i en felles musikalsk og sosial puls.

I løpet av året er det jevnlig nye interesserte som tar kontakt for å høre mer om studiet. Til tross for at vi bare har opptak hvert annet år, så har vi alltid muligheten til å ta imot studenter som tar enkeltmoduler. En modul varer i to uker og er avsluttende. Det vil si at en gjennomført modul gir 10 studiepoeng. Dette gir muligheter til å få en opplevelse av studiet, som ofte gir mersmak og fører til at studenter kommer tilbake for å ta flere. Dette gir også mulighet for lærere og andre interesserte til å ta utvalgte moduler med tema som de har ekstra interesse og/eller behov for, eksempelvis spesialpedagogikk.

Sammen med studieleder Josefin Winther er Frode Barkved og Lars Kolstad faste lærere på studiet. I tillegg har vi dyktige og erfarne gjestelærere fra fagfeltene vi fordyper oss i. Som regel har vi forelesninger på formiddagene, og praktisk-kunstnerisk undervisning og øvelser på ettermiddagene. Vi tilstreber en god balanse mellom faglige innspill og bearbeidelsen av disse i gruppen, og oppøvingen av den enkeltes ferdigheter innen musikk, bevegelse, sosiale øvelser, samtale og kunst.

Vi opplever at studiet er et levende sosialt og faglig fellesskap med oppdrift, hvor studentene uttrykker begeistring over at det finnes et studium «akkurat som dette».

Følgende moduler som enkeltemner:

Enkeltemner vår 2023

M3A: Tradisjoner i utviklings- og læringsteori (uke 12-13). M2C: Utviklingsfaser i voksenlivet, roller og oppgaver (uke 16-17)

Enkeltemner høst 2023

M3B: Steinerpedagogikk – idé og metode (uke 35-36). M1C: Sanser og sanseerfaring. Fellesskap og individ i lys av kunst- og kulturhistorie (uke 45-46). M5: Samfunnskunnskap, lovverk og rettigheter (uke 48-49 + én ukes hjemmeeksamen) NB: 15 studiepoeng, studieavgift 11 850 NOK.

Enkeltemner vår 2024

M4A: Funksjonshemming. Utviklingshemning og utviklingsforstyrrelse (uke 3-4). M2B: Miljøskapende arbeid. Bo- og levefellesskap som kulturarena (uke 11 i Bergen og 12 i Oslo). M3D: Kommunikasjon og veiledning (uke 6-7).

Les mer om studiet på <https://www.steinerhoyskolen.no/studier/sosialpedagogikk>

For spørsmål, ta kontakt med studieleder Josefin Winther, josefin.winther@steinerhoyskolen.no

Sosialpedagogisk seminar på Vidaråsen i januar

Tekst og foto: Josefin Winther

I overgangen mellom januar og februar i år ble det andre sosialpedagogiske seminaret av sitt slag arrangert på Vidaråsen. Som en del av mitt masterprosjekt arrangerte jeg et seminar høsten 2021, hvor jeg ønsket å forske på hvordan mangfoldige grupper bidrar til utviklingen av nye undervisningsmetoder basert på kunstnerisk praksis og sosiale øvelser. Seminaret og forskningsarbeidet resulterte i masteroppgaven *Trust the process, surrender the outcome. One teacher's journey through an action research project about diversity, the role of arts and facilitation.*

Vi kom til Vidaråsen mandag 30. januar og tilbrakte de neste fire dagene sammen. Deltagerne kom fra FRAM-skolen i Vallersund, Solborg Camphill, helsepedagogisk skole på Steinerskolen på Hedmarken, Vidaråsen og helsepedagogisk videregående på Steinerskolen på Skjold i Bergen. Mariann Dahle og Karina Skilbrei var med for å lede arbeidet sammen med meg. Mariann var ansvarlig for lek og eurytmi og Karina hadde ansvaret for kunst.

Det var en ny gruppe mennesker som møttes på Vidaråsen, og mange av oss kjente hverandre ikke. Temaet for dagene var hjerte, og gjennom dagene arbeidet vi med sang, bevegelse, felles refleksjon, tegning, maling, eurytmi, sosiale øvelser og lek. Kveldene tilbrakte vi i gjestehuset foran peisen, hvor vi sang sanger, spilte spill og ble bedre kjent. I løpet av uken skapte vi et scenisk uttrykk som vi viste frem for landsbyen på seminarets siste dag.

Et viktig poeng med seminaret er at alle er invitert til å delta, og alle som kommer er *deltagere*. Det vil si at vi er likeverdige medskapere i prosessen, og alles bidrag, særtrekk og kvaliteter er med på å forme og skape den sosiale skulpturen som oppstår mellom oss. Det å arbeide øvende og skapende sammen på tvers av typiske skillelinjer som klassetrinn, utdanning, sosial rolle og ferdigheter, gir enorme muligheter til å fordype seg i temaet på nye måter. Rudolf Steiners sosialetiske motto ligger som en grunnleggende intensjon i seminaret,

og vi ser at det skjer nye ting når vi bestreber oss på å realisere det.

*Først da blir det sosiale liv sunt
når hele fellesskapet oppstår
i menneskesjelens speilbilde
Og når i fellesskapet samtidig
den enkelte sjels kraft lever*

I kunst, bevegelse, musikk og sosialitet blir det fort synlig hvor mye sannhet og sprengkraft som ligger i mottoet.

Personlig sitter jeg igjen med dyp inspirasjon over det vi skapte sammen, og alle de nye relasjonene som oppstod i løpet av dagene på Vidaråsen. Noen av oss ser hverandre igjen i Bergen i mars, i anledning Ung voksen-seminaret som arrangeres på Steinerskolen på Skjolds videregående trinn. Og så skal man ikke se bort ifra at det arrangeres et nytt seminar om ikke så lenge.

Å oppleve rommets kvaliteter på en ny måte

- fra et møte med Lawrence Sheen og «Spatial Dynamics»

Tekst og foto: Dag Blakkisrud

Dornach, Sveits

For 25 år siden var jeg akkurat nyutdannet eurytmist og student ved den Frie høyskole for åndsvitenskap i Goetheanum i Sveits*. Faget mitt er språkforming, men studiet består også av andre øvelser, blant annet gymnastikk. For språkformingsstudentene er de klassiske olympiske grenene viktige, slik vi kjenner dem fra antikken; *diskoskast, løp, hopp, sprang, spyd og bryting*. I skogen like ved Goetheanum ligger et mystisk område, kalt Ermitage**. Omgivelse er spesielle, og i gammel tid bodde det etter tradisjonen eneboermunker i huler der. Dit løp vi for å trene «Bothmer-gymnastikk». Det var nytt for meg, – og jeg har heller aldri vært glad i sport. Så hva var dette for noe? Det handlet ikke om vanlig styrketrening eller lagidrett. Nei, det var mer et spørsmål om opplevelsen av rom, tid og indre lys. Det var beslektet med eurytmien, men likevel noe helt annet. Spennende!

En offiser og en gentleman

Friedrich Eduard Maximilian von Bothmer ble født 21. desember 1883 i München. Han kom fra en høytstående adelsfamilie i Bayern, og Fritz – som greven ble kalt – var offiser og sportspedagog. Han var også opptatt steinerpedagogikk, og i 1922 fikk Fritz i oppgave av Rudolf Steiner å skape en gymnastikk tilpasset elevenes utviklingsstadier på verdens første steinerskole i Stuttgart. Der gikk barna til arbeiderne på Waldorf Astoria sigarettfabrikk for 100 år siden. Gymnastikken ble utviklet av Fritz Bothmer i samarbeid med Rudolf Steiner, og den ble tatt i bruk både av elever og lærere. Gymnastikken består av en serie bevegelsessekvenser, og den fikk senere navn etter sin opphavsmann, Bothmer.

Bothmergymnastikken i ny drakt

Høsten 2022 er jeg på Vidaråsen. Jeg er nå student igjen og går på Steinerhøyskolens masterprogram. Målet er å ta en mastergrad med språkforming som tema. Jeg er 59 år og sikkert den eldste av studentene. Mye har skjedd

siden jeg studerte sist, og det viser seg at også Bothmergymnastikken har fått «ny drakt» og en ny betydning. En gang om dagen kommer vi sammen i Kristofferhallen på Vidaråsen. Dette vidunderlige rommet som virker så opphøyd og velkjent på en gang. Der venter Spatial Dynamicinstruktøren Lawrence Sheen på oss. Han tar oss med inn i en for meg ukjent og ny måte å tolke bevegelser på: «Strekk ut en arm her.» «Snu hodet i den retningen.» «Ta et tau, skap en knute.» «Kjenn og opplev rommet.» Jeg gjør som Lawrence sier, og plutselig oppleves både rommet og meg selv på en ny og givende måte. Så jeg blir nysgjerrig, vil vite mer og spør Lawrence hva Spatial Dynamics egentlig er?

Spatial Dynamics

Lawrence forteller at den gamle grevens øvelser fremdeles en del av leken, men at de er blitt utviklet og tilpasset moderne mennesker i moderne tider. Dynamikken mellom tyngde og letthet, mellom lys og mørke, er som før. Det som er over oss, og det som er under oss – Himmel og Jord – der kroppen vår er møtepunktet mellom tyngdekraften og «letthetskraften».

Mens vi gjør øvelsene med Lawrence, kommer jeg til å tenke på den franske filosofen Simone Weil og hennes bok: *Tyngden og nåden*. Hun fører universets krefter

Lawrence Sheen instruerer "Spatial Dynamics" for masterstudenter fra Steinerhøyskolen på Vidaråsen høsten 2022.

Bildet er hentet fra Spacial Dynamics Institute (www.spacialdynamics.com/bothmer) som i dag utdanner mennesker som vil ta fagbrev i Bothmer Gymnastics®.

sammen med sine religiøse opplevelser. Det samme gjør finlandssvenske poeten Edith Södergran når hun sier: «... ty de religiösa hemligheterna äro naturhemligheter.» Noe løfter oss. Noe drar oss nedover. Noe i oss får oss

til å føle mørket, noe gir følelse av lys. Alt ettersom.

Da jeg går ut av salen og tilbake til de andre studieoppgavene, føler jeg meg berørt og løftet. Det har skjedd noe. Jeg har vært med på noe. Når jeg forsøker å sette ord på det, finner jeg at det må være: «Berøringen av rommet og retningen.»

Takk

Denne teksten er ment som en takk og en oppmuntring til Lawrence Sheen for det flotte kurset han ga masterstudentene på Vidaråsen sist høst. Egentlig skulle teksten vært utformet som et intervju, men dessverre ble det ikke anledning. Men vi kan komme tilbake til Spatial Dynamics i flere omganger. Les mer på nettsiden www.spacialdynamics.com.

* Seksjon for scenekunst Frie høyskole for åndsvitenskap ved Goetheanum for fagene eurytmi, musikk, taleforming og drama og dukketeater. (*The Section for the Performing Arts for the Eurythmy, Music, Speech Formation and Drama and Puppetry Departments, College of Spiritual Science at the Goetheanum.*) <https://srmk.goetheanum.org/en>

** Les mer om Ermitage Arlesheim <https://ermitage-arlesheim.ch/en>

Helseeurytmi – Rudolf Steiners foredrag om helseeurytmi

Steiners foredrag er oversatt til dansk av Helle Haagemann. Boken henvender seg direkte til helseeurytmister og leger. Kunsteurytmister og andre med interesse for antroposofi kan også ha glede av å lese den. Da Rudolf Steiner holdt foredragene om helseeurytmi 12.-17. april 1921, ga han en ny gren til medisinen. Elisabeth Baumann og Erna van Deventer Wolfram, to eurytmister med mer enn to års erfaring, deltok under foredragene sammen med ti leger.

Skapende kraft virker i ordet

For Rudolf Steiner er åndsvitenskapen en forlengelse av den ordinære vitenskapen. Helseeurytmien baserer seg på en medisinsk stilt diagnose, og det er derfor nødvendig med samarbeid mellom lege og helseeurytmist.

Rudolf Steiner så mennesket som et kroppslig-fysisk og sjelelig-åndelig vesen. Han ga råd og instruksjoner om spesifikke lydsekvenser som støtter organismen ved ulike sykdommer basert på åndsvitenskapelige observasjoner om de plastiske formasjonskreftene til lydene av vokaler og konsonanter som bringer liv og bevegelse inn i menneskets livslegeme (eterlegeme).

Med denne oversettelsen håper Helle Haagemann å kunne bidra til at helseeurytmien – som den fremtidsrettede impulsen den er – kan bli mer tilgjengelig innenfor det medisinske fagfeltet.

Den danske oversettelsen er på 174 sider og innbundet. Boken kan kjøpes hos forlaget kahriusshop.dk eller ved henvendelse til Helle Haagemann: helle-haagemann@hotmail.com. Pris 448 DKR eks. porto

Gabriellasenteret – fra tørt sletteland til frodig oase i nytt drivhus

Papayaskogen på Dreamland er tørket helt inn.

– hvis man har tilgang på vann. Det hadde Gabriellasenteret, som i 2019 fremstod som en vakker oase.

Så kom tørkekatastrofen i Øst-Afrika. Gabriellasenteret har lidd, som alle andre i denne regionen. Det var virkelig vondt å se da vi endelig, etter pandemien, igjen kunne reise på besøk høsten 2022. Frodige trær og vekster var nå visne. Se forskjell på bildene over og under.

Tekst: Ellen Graff Janssen. Foto: YES Kilimanjaro

Helt siden tomten ble kjøpt i 2015 har Gabriellasenteret møysommelig dyrket det tørre slettelandet til å bli en frodig, grønn oase med næringsrike vekster, busker og trær. Innhøstingen var en fryd og skjedde flere ganger i året for elever og medarbeidere. For tilveksten er enorm i området rundt ekvator

Paprika høstes av stolte og glade elever i det nye drivhuset som ble bygget i 2022.

Takket være gaver fra trofaste givere kunne Stiftelsen YES Kilimanjaro støtte Gabriellasenteret slik at de fikk bygget sitt eget drivhus i september 2022. De sådde i oktober, og allerede nå på nyåret høster de stolte og glade ungdommene paprika i store mengder.

Det er en enorm kontrast mellom tørken utenfor og frodigheten inne i drivhuset.

Brenda Shuma og hagebrukselevene i 2019.

Elefanten i rommet

Tekst: Rolf Kåre Håland

Illustrasjon: Elisabeth Désirée Agnalt

På det siste representantskapsmøtet i Camphill Landsbystiftelse i november på Vidaråsen ble det snakket om et underlig fenomen som benevnes med at det fantes «en elefant i rommet», som det var vanskelig å bli klar over og enda vanskeligere å snakke om. Denne elefanten er antroposofien som ligger til grunn for mange av Camphill-bevegelsens ideer, og dessuten et mangfold av andre praktiske og kunstneriske impulser og virksomheter omkring i hele verden.

Camphill-landsbyene møter stor respekt og anerkjennelse fra omverdenen for det som de får til i miljø, kultur og helhet. Desto mer underlig er det hva denne mystiske og kanskje religiøse antroposofien skal være godt for. Hvorfor kan de ikke ganske enkelt tenke som folk flest? Når mennesker får høre dette med antroposofien, er det mange som rygger tilbake og drar ned gardina, for noe så suspekt og sekterisk vil de ikke ha med å gjøre. Altså: Realiteten i våre virksomheter er mer enn bra nok, men inspirasjonskilden regnes av mange som uspiselig og overtroisk. Gir dette menig? Eller har antroposofien vært utsatt for en snikende svertetekampanje av misforståelser?

Selvsagt er det ikke slik at alle som bor i landsbyene er så engasjert i dette antroposofiske tankegodset. Men de fleste av medarbeiderne, de som bor her over lengre tid, vil jeg påstå er nettopp det. Så hva er det med disse folkene? Har de mistet bakkekontakten siden de pleier slike fantastiske ideer? Ingenting tyder på det, heldigvis. Mange har høy utdanning, og det mangler ikke på kunnskap og viten blant dem. Vi finner også mange praktiskere og sosialt varmhjertede mennesker, og heller sjelden svermere som flykter fra virkeligheten.

Så hva er det med denne antroposofien som gjør den så vanskelig å få grep om? En ting er den litt fremmede sjargongen og de krevende begrepene. Så kan det også være at antroposofene selv kvier seg for å forsøke å formidle dette. For det er ikke noe som kan klargjøres på ti minutter. Enhver som har fått en viss oversikt over stoffet, har vanligvis kjempet med dette i årtier for å komme delvis til egen klarhet.

Å nærme seg antroposofien krever åpenhet for fremmede tanker. I tillegg trengs en mer levende måte å tenke på. Kanskje steiler man i møtet med det åndelige aspektet og de religiøs-kristne innslagene. Ånd og Gud

er for de fleste blitt noe avleggs, som en slags barnetro vi burde legge bak oss. Disse forestillinger er blitt erstattet av det vitenskapelige verdensbildet. Men vi klarer ikke å finne åndelige vesener hverken med mikroskop eller teleskop.

En annen betegnelse for antroposofi er åndsvitenskap. Det betyr at enhver som har fått en viss orientering om dette kan bedømme forskningsresultatene med sin egen logiske, rasjonelle og klare tankegang. Det var i alle fall Rudolf Steiners intensjon. Samtidig tok ikke grunnleggeren av antroposofien for seg bare enkelte snevre fagfelt, men viste til en helhetlig åndelig-jordisk virkelighet med en kosmisk verdensutvikling, inkludert menneskets eget vesen.

Vi må utvide blikket og tenkningen og se at verden og mennesket er noe *mer* enn et evolusjonært produkt av tilfeldige, nødvendige, mekaniske og fysiske krefter. I fordomsfrihetens navn må vi kunne åpne opp for at ånd og Gud *kan være* virkelighet. Allerede vår egen tenkning med dens tilhørende forskningsevne, viser seg å være av en åndelig karakter. Vi er ikke biologiske automater styrt av tilfeldigheter. Sannhets-fenomenet trer frem. Det bestreber seg på å stille seg utenfor verden i sin betraktende og objektivt-søkende virksomhet. Sannheten må på en måte være der *før* noen har funnet den, men på hvilket eksistensplan?

Noen ser på tenkningen som *bare* et uttrykk for hjernens nerve-biologiske aktivitet, og «jeget» som et ord uten egentlig innhold. Men det blir en selvmotsigelse når et *jeg* og ikke et *det* (en ting) frembringer nettopp denne påstanden. Kan man da i dette tilfelle ta seg selv og sine meninger på alvor? For gir vi hjernen skylden for vår tenkning, har vi ikke da fraskrevet oss friheten til selvstendig tenkning? Da trenger vi ikke lenger argumenter, skjelneevne, dømmekraft og troverdighet. Vi er da alle som en ofre for den såkalte verdensmekanikken og prisgitt det som måtte foregå inni hjernen. Hva blir da forskjellen mellom tro og viten?

Vi må innrømme at all erkjennelse begynner i vår egen bevissthet, der vår sjel og ånd evner å iakttå og ærlig tenke over den verden vi er en del av. Dette er helt avgjørende for resultatene som frembringes. Det er nettopp her vi må begynne i vår søken, heller enn i en uttenkt, projisert ytre bevisstløs verdenstilstand *før* et eventuelt Big Bang. Hvis vi glemmer vår egen rolle i hvordan verdensbildet vårt blir til, har vi glemt det viktigste: Vi fremtrer nemlig i vår modnende bevissthet som indre, levende vesener, som litt etter litt som barn

har våknet opp til at vi bor i en utvendig kropp omgitt av en ytre verden.

Antroposofiens «faste» utgangspunkt er at vi må oppfatte oss selv som en kilde til noe vesentlig nytt og annerledes i forholdet til den øvrige livsverden. Vi er noe mer enn et tilfeldig evolusjonært produkt. Tenker vi derimot materialistisk, tror vi mer på «stoff» enn *den* som tenker stoff. Vi glemmer lett at dette stoffet faktisk viser seg som en tankeforestilling i vårt eget indre. For de fleste mennesker blir resultatet, det ferdig avsluttede tankebildet, noe langt viktigere og mer troverdig enn kilden og dens påfølgende dynamiske prosess. Tanke-begrepet med sitt visjonære innhold blir til det avgjørende holdepunktet som løsrives fra sitt menneskelige opphav og svever fritt og overordnet, lik en «Gud» som ikke får betviles. Hvis tanken ikke er et resultat av en tenkende prosess, må den være en åpenbaring eller et innfall. Tenkningen som bevissthetens mest bevegelige og foranderlige åndsform, gjør de utallige tankene «synlige» kun for åndsorganismenes bevissthet. Dermed er fenomenet «bevissthet» den aller vanskeligste nøtten å knekke for vitenskapen, og dette er ikke overraskende. Bevissthet, som en indre subjektiv opplevelse og med evne til objektivitet, kan umulig forklares utfra et verdensbilde blottet for åndsvirkelighet.

Vi kan derfor snu litt på perspektivet. Når vi mennesker danner oss verdensanskuelser utfra bestemte måter å tenke på, må vi anta at andre måter å tenke på vil frembringe ganske andre verdensbilder. Ingen annen instans enn den menneskelige tenkningen, og med hjertet på rett plass, kan bedømme resultatet.

Men hva gjør så et verdensbilde med oss mennesker? Kan produktet verdensbilde slå tilbake på skaperen av dette og de som godkjenner det? Kan det bli et utgangspunkt for videre erkjennelse i stedet for et resultat? Virker det fruktbart? Eller kanskje lammende? Appellerer det til hode, hjerte eller handlingskraften?

I vår tid står det tinglige og ferdige produktet så høyt i kurs. For meg er antroposofien ikke noe ferdig eller avsluttet, og dens resultater er ikke noe mål i seg selv. Langt mer viktig er hva dens utfordringer, bilder og tenkemåter *gjør* med oss som individer. Antroposofien er ikke et alternativt bilde av virkeligheten som jeg står betraktende utenfor, men noe høyst *levende* som jeg suges frivillig inn i, slik Bastian ble da han leste *Den uendelige historie* av Michael Ende. Jeg blir en deltager så vel som observatør.

Et eksempel på en grunnforestilling i antroposofien er oversikten over de fire virkelighetsnivåer som er innbyrdes vesensforskjellige. De fremstår som den fysiske ytre verden; den levende belivende og forvandlende verden med planteriket; den indre sjelelige, følende, drømmende verden der dyrene også utfolder seg; og den bevisste våkne åndelige, erkjennende og skapende virkeligheten. I mennesket selv er alle disse nivåene innvevet i hverandre i et harmonisk samspill.

Som individ og jeg-kjerne synes vi å ha en kontinuerlig evig eksistens i en rytme som jordisk inkarnert en livstid, avløst av en kroppsfri tilstand på det åndelige planet, og deretter jordisk inkarnert, og så nok en gang kroppsfri og så videre. Dette perspektivet bør utløse en voksende respekt for hvert individs dypeste verdi. Det gir en anelse om hvordan vi alle er vevet sammen med hverandre – i ansvar for alt og alle gjennom årtusener.

Kanskje kan disse betraktninger bidra til å ta elefanten nærmere i øyesyn og til samtaler. Temaet er viktig å utdype mer i fremtiden.

Joseph Beuys' takketale til Lehmbruck – om hans egen vei

En tale Joseph Beuys holdt da han mottok Wilhelm Lehmbruck prisen 12. januar 1986 i Wilhelm Lehmbruck Museet, Duisburg. Talen kan også sees på YouTube: «Joseph Beuys - Dank an Wilhelm Lehmbruck.»

Talen er utgitt på tysk:

Joseph Beuys «Mein Dank an Lehmbruck», Schirmer, Lothar. Teksten er oversatt til norsk av Nils Peter Waage og Verena Aalders.

Jeg vil takke min lærer Wilhelm Lehmbruck.

Hvordan kunne et menneske frembringe en endelig beslutning i meg – om å beskjeftige meg med skulpturen – og det bare etter å ha sett et lite bruddstykke av hans verk mellom hendene mine, kun som fotografi?

Hvordan, ja hvordan, kunne en som er død, lære meg noe slikt, få meg til å bestemme noe så avgjørende for mitt liv?

Jeg som utfra min egen leting hadde bestemt meg for noe annet, for jeg befant meg allerede midt i et naturvitenskapelig studium.

Så fikk jeg tilfeldig dette lille heftet mellom hendene – det lå på et bord blant andre bøker – temmelig krøllete og velbrukt –, og jeg åpnet det rett på en side og så en skulptur av Wilhelm Lehmbruck, og umiddelbart slo idéen ned i meg, en intuisjon: Skulptur – du skal gjøre noe med skulptur. «Alt er skulptur», syntes bildet å fortelle meg. Og i bildet så jeg en fakkell, en flamme, og jeg hørte: «Beskytt denne flammen!»

Denne opplevelsen, som fulgte meg gjennom krigen, førte til at jeg etter krigen begynte å beskjeftige meg med billedhuggerkunsten, med det plastiske.

Jeg skulle altså, men visste slett ikke hva det innebar

å begynne på et kunststudium. Jeg måtte lære meg hvordan man egentlig gjør noe slikt. Man må kjenne til følgende, det hører også til forhistorien, til denne grunnopplevelsen. Jeg ble født ved Niederrhein, i tiden av det tredje riket, hvor man daglig var omgitt av en skog av skulpturer slik de ble laget på den tiden. Men de utløste ingen opplevelser i meg.

Da jeg senere i studiet bestemte meg for å befatte meg med disse tingene mer intensivt, spurte jeg meg selv: Ville en annen billedhugger, en hvilken som helst annen billedhugger – Hans Arp eller Picasso eller Giacometti – ja, hvem som helst, en – Rodin; hvis det hadde vært et fotografi av Rodin jeg hadde fått mellom hendene – hadde det vært i stand å lede meg frem til den samme avgjørelsen?

Jeg må den dag i dag si: Nei –.

For det usedvanlige i verket til Wilhelm Lehmbruck berører en terskelsituasjon av det plastiske begrepet. Han driver tradisjonen, som består i opplevelsen av det romlige ved den menneskelige kroppen, det menneskelige legemet, fra Lehmbruck frem til et punkt, et høydepunkt, som til og med overgår Rodin. For ham er skulpturen ikke bare det rent romlige, men det romslige ekspansive, organismens «mål mot mål», eller som Lehmbruck alltid sa; alt er skulptur, at skulptur rett og slett er verdens lov, – den setningen var ham ikke fremmed, slik han uttrykte «mål mot mål», en tradisjon for billedhuggerkunsten fra Rodin til hans tid – et høydepunkt, noe inderlig ment.

Det heter seg at hans skulpturer egentlig ikke kan fattes visuelt. Man kan bare fatte dem med en intuisjon, som åpner ens intuitive porter inn til helt andre sanseorganer, og fremfor alt hørselen – det hørende, det sansende, det villende, som betyr at i hans skulpturer finnes det egenkaper som aldri tidligere har vært til stede.

Nå har vi med denne opplevelsen å gjøre. Jeg bestemte meg altså, bare på grunn av Wilhelm Lehmbruck, å befatte meg med det plastiske.

Wilhelm Lehmbruck (1881-1919) «Der Gestürzte» (den falne), 1915-16. Wikipedia.jpg

Jeg har jo allerede antydnet at Wilhelm Lehmbruck opplevde et tragisk vendepunkt; et vendepunkt, en kulminasjon, der han tilsynelatende ikke kunne komme videre, ut over dette høydepunktet av «mål mot mål» i rommet.

Kanskje.

Jeg kaster nå denne tanken ut i rommet.

Jeg la også merke til hans levetid da jeg så i dette lille heftet. Jeg la merke til denne dobbelte ynglingen, fordi han levde i 19 år i det forrige århundret og 19 år i dette århundret. Jeg opplevde det som et dobbeltbilde av en yngling eller av en jomfru, eller av en jomfru og en yngling.

Wilhelm Lehmbruck-prisen

Wilhelm Lehmbruck-prisen er en prestisjetung pris for kunst og spesielt skulpturer. Prisen ble første gang delt ut i 1966 i anledning 85-årsjubileet for Wilhelm Lehmbrucks (1881-1919) fødselsdag. Prisen deles ut til kunstnere som har spilt en særlig rolle innenfor utviklingen av skulptur. I 1986 mottok Joseph Beuys (1921-1986) prisen 11 dager før han døde, og han holdt sin legendariske tale og takket Wilhelm Lehmbruck uttrykkelig - som sin viktigste lærer. <https://lehmbruckmuseum.de/museum-english/history/wilhelm-lehmbruck-prize>

Lehmbruck - Beuys. Alles ist Skulptur»

Se fra utstillingen i Lehmbruck Museum 2021: <https://lehmbruckmuseum.de/ausstellung/ausstellung-aktuell/lehmbruck-beuys-alles-ist-skulptur/>

Det berømte sitatet til Wilhelm Lehmbruck:

„Ein jedes Kunstwerk muß etwas von den ersten Schöpfungstagen haben, von Erdgeruch, man könnte sagen: etwas Animalisches. Alle Kunst ist Maß. Maß gegen Maß, das ist alles. Die Maße, oder bei Figuren die Proportionen, bestimmen den Eindruck, bestimmen die Wirkung, bestimmen den körperlichen Ausdruck, bestimmen sie Linie, die Silhouette und alles.“

Ethvert kunstverk må ha noe av de første skapelsesdagene over seg, angen av jord, man kunne si; noe dyrisk. All kunst er mål. Mål mot mål, det er alt. Dimensjonene, eller proporsjonene når det gjelder figurene, bestemmer inntrykket, bestemmer effekten, bestemmer det fysiske uttrykket, bestemmer linjene, silhuetten, ja alt.

Paul Westheim: *Wilhelm Lehmbruck*, Gustav Kiepenheuer Verlag, Potsdam-Berlin 1919, s. 61

Under studiet, da jeg allerede hadde begitt meg inn på den veien som skulle befatte seg med det «hørende» i skulpturene til Wilhelm Lehmbruck, og det «tenkende» – med tankesansen som ligger i dem, og tenkte på en helt ny teori for fremtidig plastisk utforming, et plastisk uttrykk som ikke bare tar tak i det fysiske materialet, men som også griper inn i det sjelelige materialet. Jeg ble virkelig drevet fram av idéen om den «Sosiale skulptur».

Jeg ser dette også som et budskap hos Wilhelm Lehmbruck. For jeg fant en dag i en nedstøvet bokhylle det ofte undertrykte oppropet fra Rudolf Steiner til det tyske folket og kulturmennenes i 1919. Der ble det gjort et forsøk på å bygge opp en sosial organisme på et helt nytt fundament.

Etter erfaringene fra den krigen som Lehmbruck hadde lidd så mye under, trer altså en mann frem som finner årsakene til denne krigen i åndslivets avmakt.

Jeg så i dette heftet – dette oppropet – at en organisasjon skulle oppstå, en sosial organisme på en helt ny virksom måte, og der blant de første komiteemedlemmene så jeg navnet til Wilhelm Lehmbruck.

Jeg sier altså, det dreier seg om første utgave av dette oppropet. Senere ble oppropet trykket flere ganger, men da manglet navnene til den første grunnlegelseskomiteen.

Nå er det tragiske i denne saken, at jeg i dette oppropet med de få navnene som hadde tilsluttet seg for å danne komiteen – det var forskjellige komiteer i Tyskland, Østerrike og Sveits – så et kors ved siden av navnet til Wilhelm Lehmbruck for den tyske komiteen, som betyr at han hadde gjort denne viljesbeslutningen; å ville gi videre denne flammen i et siste øyeblikk av sitt liv, da han gikk gjennom dødens port, ut av sin egen skulptur.

For du vet hvordan det er med slike opprop; noen samler navnene til de ulike komiteemedlemmene for å prøve å bringe noe så raskt som mulig i omløp. Det må ha vært et veldig kort tidsrom mellom innsamlingen av signaturene og trykkingen, og det må ha vært da at han endte livet. Derfor dette andre symbolet.

Og jeg fant at det var noe kongruent, det jeg fant, ikke sant, at det å gi flammen videre i en bevegelse, som også i dag er nødvendig, som mange mennesker skulle legge merke til som en grunnidé for fornyelsen av den sosiale helheten, det leder frem til den «Sosiale skulptur».

Jeg vil avslutte sammenhengene slik:

Jeg vil si at det kommer av prinsippene som drev Wilhelm Lehmbruck til den høyeste toppen av skulpturens utvikling i moderne tid – en tid hvor tids- og varmebegrepet utvider rombegrepet. I denne videreføringen av det formende prinsipp til en impuls, som omgjør varmens og tidens karakter til det skapende prinsipp, transformerer den sosiale helheten – slik Lehmbruck har gitt oss flammen videre.

Jeg har sett den.

Men jeg har også sett: Den er gått tilbake til alle mennesker; for på den listen av mennesker som signerte oppropet, finner man bergmenn, snekkermestere, sykepleiere, også universitetsprofessorer, og en og annen kunstner. Man kan rett og slett oppfatte denne listen som et uttrykk for menneskeheten, dem som gjennom ham fikk overrakt denne flammen.

Det er egentlig det jeg har å si, på den ene side og på den andre side.

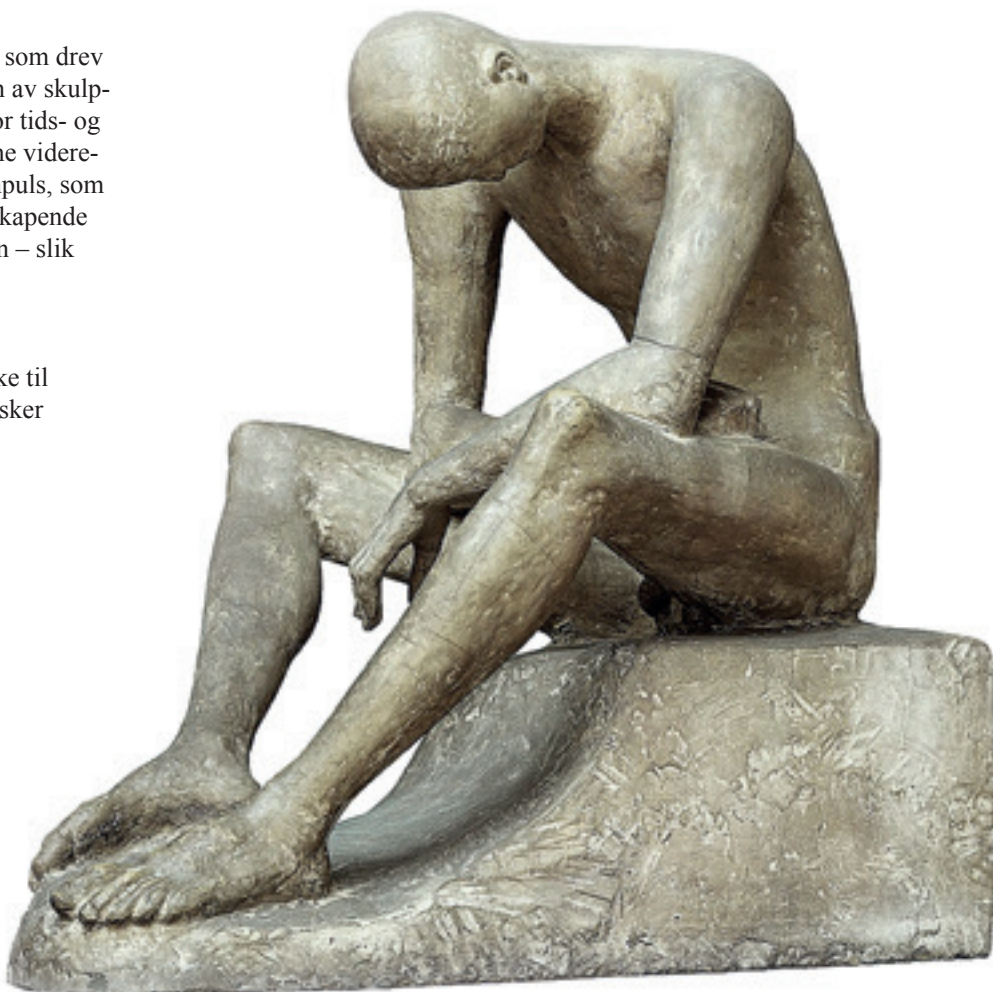
Jeg mener med dette, den ene siden som den andre siden, at videreutviklingen av det plastiske prinsippet er et tidsprinsipp rett og slett.

Det heter seg at skulptur er fremtidens begrep fremfor noe, så ve de konseptene som ikke gjør dette begrepet til sitt.

Jeg leste i går i *Frankfurter Rundschau* om et symposium i et vitenskapelig selskap hvor sosiologene lettvint kastet de store utkastene av sosiologiske og vitenskapelige begreper sammen i en gryte – som da heter Rudolf Steiner, Klages, Jürgen Habermas og så videre, og mange andre navn.

Alt ble så og si kastet i samme pott, hvor ødeleggende begreper blir hengt opp som en dom over slike plastiske forestillinger.

Jeg vil stille meg på den siden hvor Wilhelm Lehmbruck levde og døde, og hvor han ga dette indre budskapet til hvert enkelt menneske:

Wilhelm Lehmbruck: Seated Youth, The National Gallery of Art, Washington.

Beskytt flammen
For beskytter man ikke flammen,
Slukker vinden lyset som den tente, før man kan ane det.
Da bryter du ut i klage, hjerte, stumt for smerte.
Pietro Antonio Metastasio

Jeg vil ikke ta bort tragedien fra Wilhelms arbeid.

Arbeide, sykdom og død

Fra boken «Fortellinger og legender» av Leo Tolstoj gjenfortalt av Karin Keller

Indianerne i Syd-Amerika har en legende:

Den gangen Gud skapte menneskene, var det hans tanke at de ikke skulle behøve å arbeide. De hadde alt hva de trengte; hus, mat og klær. De kunne leve til de var hundre år uten å plages av sott eller sykdom.

Da det var gått en tid, kom Vårherre ned på jorden for å se hvordan det sto til blant mennesker. Men han ble meget forundret, istedenfor å glede seg over livet, var menneskene uvenner og trettet med hverandre; enhver tenkte bare på seg selv og sitt eget beste. Og derfor syntes menneskene at livet var en byrde, ja, en forbannelse.

Da sa Vårherre: «Menneskene har det ondt fordi det er ikke samhold mellom dem.»

Og for å råde bot på dette, innrettet Vårherre det slik at menneskene heretter ikke skulle leve uten arbeid. For ikke å dø av kulde og sult, måtte de nå bygge seg boliger og dyrke jorden.

«Arbeidet kommer nok til å føre dem sammen», tenkte Vårherre. «For en mann kan ikke være alene om å felle trær og bygge hus. Han må også ha hjelp fra andre når han skal lage redskaper, når han skal så og høste, spinne og veve og lage klær. Og menneskene får det meget bedre når de lærer å hjelpe og støtte hverandre.»

Etter en tid kom atter Vårherre for å se til menneskene. Men de hadde det enda verre enn før! De arbeidet riktignok i fellesskap – det var jo ikke mulig på annen måte, men enige var de ikke. De hadde delt seg i grupper, som konkurrerte innbyrdes, og de prøvde mest mulig å skade hverandre. Menneskene ødet sine beste krefter i denne kampen, og alle hadde det vondt.

Vårherre innså at det ikke kunne fortsette på denne måten. Han ordnet det nå slik at døden kunne komme når som helst uten at menneskene visste om det.

«Nå kommer de sikkert til å holde fred og ikke ødelegge de korte leveårene med splid og hat», tenkte Han.

Men det ble også denne gangen annerledes enn Vårherre hadde tenkt.

Da Vårherre kom tilbake neste gang, fant Han at menneskene fullstendig ødela livet for hverandre. De sterke hadde tatt makten og tvang de svake å arbeide for seg. De svake var forbitret, men gjorde de opprør, ble de truet med døden. Begge parter var redde og hatet hverandre. Livet var nå blitt helt utålelig.

Da besluttet Vårherre å prøve et siste middel for å rette på forholdene. Han sendte alle slags sykdommer over menneskene.

«De må lære å ha medlidenhet med hverandre», tenkte Han. «Rik eller fattig, så må de forstå at ingen går fri, enhver kan når som helst komme i en slik tilstand at man må ha hjelp og pleie av en annen.»

Og atter forlot Vårherre menneskene for en tid.

Men da Vårherre igjen kom tilbake, måtte Han innrømme at menneskenes liv var om mulig blitt enda verre enn noensinne. Sykdommene som skulle mane menneskene til samhold og medfølelse, hadde skilt dem enda mer. De rike hadde fremdeles makten og kunne betale for den hjelpen de trengte under sin sykdom, og de viste intet ansvar for de fattige. Når disse ble syke, ble de sendt til hospitalet hvor de led og døde uten at noen viste dem omsorg eller kjærlighet. Men det verste var at menneskene trodde at alle sykdommer var smittsomme, så de isolerte seg ikke bare fra de syke, men også fra dem som hadde vært i berøring med dem.

Da sa Vårherre: «Når jeg heller ikke gjennom dette middel har formådd å lære menneskene hva som tjener dem til lykke og velsignelse, får de gjennom sine lidelser selv kjempe seg frem til en erkjennelse.»

Og Vårherre gikk fra menneskene og overlot dem til seg selv.

Og menneskene fortsatte å leve uten å begripe at de både kunne og burde være lykkelige. Og bare for en kort tid siden begynte noen få av dem å innse at arbeide i virkeligheten ikke var en skrekk og en plage, men tvert imot en kilde til glede og lykke.

Og ettersom intet menneske kjenner timen da det skal møte døden, begynte de også å forstå at det eneste fornuftige er å leve i fred og forståelse med sine medmennesker.

Leo Tolstoj (1828-1910) var en verdensberømt forfatter og skrev blant annet romanverket *Krig og Fred*. Han var også greve og eide en kjempestor eiendom med masse jordbruksland. På den tiden hadde den russiske overklassen slaver - såkalte livegne - som gjorde det meste av arbeidet. De pløyde åkrene og passet dyra. Det er derfor spesielt at Tolstoy selv kjørte ploegen i våronna hjemme på Jasnaja Poljana. Bildet av Tolstoj er malt av Ilja Repin i 1887.

Ljabruskolen - Steinerskole for elever med spesielle behov

Skolen gir et tilbud for elever med spesielle behov i grunn- og videregående skole. Høsten 2009 flyttet skolen inn i nybygget hus på Ljabru. Undervisningen bygges på Steinerskolens læreplan, tilrettelagt i forhold til elevenes behov og forutsetninger.

Henverdelse:

Ljabrubakken 50
1165 OSLO
Tlf: +47 22 62 98 90
E-post: ljabruskolen@steinerskolen.no
www.ljabruskolen.no

Foto: Ljabruskolen

Helsepedagogisk Steinerskole på Hedemarken

Helsepedagogisk Steinerskole er del av Steinerskolen på Hedemarken med tilbud til elever med spesielle behov fra grunnskolen 1. klasse til og med videregående trinn. Et helhetlig og sosialt tilbud, teori, kunstnerisk og håndverksfag, friluftsliv, gårdsbesøk, svømming, skolekjøkken.

Henverdelse:

Postboks 100, 2313 OTTESTAD
Rudolf Steiners veg 26, 2312 OTTESTAD
Tlf: +47 62 58 89 04
E-post: hps.hedemarken@steinerskolen.no
<https://hedemarken-stainerskolen.com/helsepedagogisk-skole>

Foto: Sabine Niebuhr

Steinerskolen på Skjold

Helsepedagogisk skole er en integrert del av Steinerskolen på Skjold og gir et tilbud til elever som av ulike årsaker har behov for undervisning i mindre grupper fra 1. til 10. klasse. Et eget videregående retter seg mot ungdom som ikke finner seg til rette i det tradisjonelle opplæringstilbudet. Skolen har ulike verksteder for betong, tre, kunst, metall og musikk.

Henverdelse:

Harald Skjolds veg 32
5236 RÅDAL
Tlf: +47 55 11 23 80 og +47 55 13 76 00
E-post: skjold@steinerskolen.no,
E-post: skjold-vgt@steinerskolen.no
www.skjold.stainerskolen.no
www.stainerskolen-skjold-vgt.no

Foto: Steinerskolen på Skjold

Momo Waldorfskole

En håndverkspedagogisk Steinerskole som startet opp 2013. Navnet kommer fra hovedpersonen i Michael Endes bok «Momo – eller kampen om tiden». Skilpadden Cassiopeia symboliserer det levende livet som trenger sin egen tid. Momo har 16 elever fordelt på barneskole, ungdomsskole og videregående trinn.

Henverdelse:

Adresse: Søbstadvegen 65, 7088 Heimdal
Postboks 40 Heimdal, 7472 Trondheim
Tlf: 991 63 100 (9-14 hverdager)
E-post: momo@steinerskolen.no
www.momoskole.no
facebook.com/MomoWaldorfskole

Foto: Stein Lysberg

Granly

På Mjøsas vestsida, 15 km sør for Gjøvik, ligger Granly Stiftelse i tettbebyggelsen Kapp. Her bor 21 voksne personer med utviklingshemming i 5 boliger og en hybel-leilighet, spredt på et parklignende område. Granly ble etablert i 1938 og er dermed det eldste antroposofiske sosialterapeutiske stedet i Norge. Aktivitetene er hovedsaklig sentrert rundt håndverk, kunst og hagebruk.

Henverdelse:

Mjøsvegen 498
2849 KAPP
Tlf: 61143660
E-post: granly@granly-stiftelse.no
www.granly-stiftelse.no
facebook.com/granlystiftelse
Instagram@granlystiftelse

Foto: Granly arkiv

Klostergården livsfellesskap

Klostergårdens sosialterapeutiske fellesskap ligger idyllisk til på Tjøme. Her bor og arbeider mennesker med varierende behov for omsorg og tilrettelegging. Arbeidstilbud: jordbruk, gårdsdrift, snekkerverksted, bakeri, kafé, kulturhus. Alternativ opplæring tilbys skoleelever, og samtalerapi for familier, par og barn.

Henverdelse:

Barkevikveien 44
3145 TJØME
tlf 33303410 m 95456033/ 47465054
E-post: post@klostergaarden.no
www.klostergaarden.no

Foto: Klostergården

Rostadheimen bofellesskap

Rostadheimen ligger i vakre omgivelser på Garnes rett utenfor Bergen. Her bor det åtte personer i forskjellig alder. Stedet har også et dagtilbud for fem av beboerne.

Henverdelse:

Garnesveien 166
5264 GARNES
Tlf: +47 55 53 78 80
Mob: +47 97 69 49 65
E-post: post@rostadheimen.no
www.rostadheimen.no

Foto: Borgny Berglund

Helgeseter

Virksomheten Helgeseter åpnet i 1954 og tilbyr i dag tilrettelagte leiligheter i 6 bofellesskap til 30 voksne personer med spesielle behov. Alle 30 beboerne samt 5 arbeidstakere som bor i kommunale bofellesskap har også arbeidstilbud på gården, i bakeriet, i verkstedene, eller i kulturarbeidet på Helgeseter.

Henvendelse:

Øvre Sædalsvei 257
5099 BERGEN
E-post: geir@helgeseter.no
Tlf: +47 55 27 38 99
www.helgeseter.org

Foto: Frode Helleland

Hogganvik Landsby - Camphill

Hogganvik Landsby ligg i eit typisk vestlandslandskap ved Vindafjorden i Ryfylke, med utsyn mot fjord og fjell. Gard og gartneri, skogsdrift og ysteri, og vevstove, pluss fire familiehus gjev arbeid til alle. Det bur om lag 30 menneske i Hogganvik Landsby, og i tillegg kjem det fem - seks inn på arbeid her.

Henvendelse:

Hogganvikvegen 28
5583 Vikedal
TLF: +47 52 76 01 11
E-post: hogganvik@camphill.no
www.hogganvik.camphill.no

Foto: Borgny Berglund

Camphill Rotvoll

Camphill Rotvoll ligger landlig til ved fjorden i Trondheim kommune og består av Kristoffertunet levefellesskap og Rotvoll verksteder og gartneri. Vi tar imot mennesker med spesielle behov i levefellesskapet og gir også dagtilbud for folk som ikke bor på stedet.

Henvendelse:

Arkitekt Ebbells Vei 11, 7053 Ranheim
Tlf: +47 73 82 68 50
E-post: velkommen@camphill-rotvoll.no
Søknad: applications@camphill-rotvoll.no
www.rotvoll.camphill.no

Foto: Nils Langeland

Vallersund Gård og Framskolen - Camphill

Vallersund Gård på Fosenhalvøya er et bo- og arbeidsmiljø for voksne mennesker med behov for hjelp i det daglige. 35-40 mennesker bor på stedet. Det drives gårdsbruk, bakeri, veveri, gartneri, snekkeri og butikk. FRAMskolen er en del av landsbyen. Skolen har et 2-årig folkehøyskolelignende og 3 år yrkesforberedende undervisning for unge voksne med behov for oppfølging i overgangen til et aktivt yrkesliv.

Henvendelse:

Valsøyveien 145
7167 VALLERSUND
Tlf: (man-fre 9-14.30) +47 72 52 70 80
E-post: vallersund-gaard@camphill.no
www.vallersund.camphill.no
www.framskolen.no
E-post: framskolen@camphill.no

Foto: Dag Balawoine

Solborg - Camphill Landsby

Solborg er et leve- og arbeidsfellesskap for mennesker med utviklingshemning, medarbeidere og deres barn. Landsby Solborg ligger mellom Hønefoss og Jevnaker, med utsyn mot Norefjell og grenser mot Nordmarka i øst. Landsbyen har gård, gartneri, urteverksted, veveri, bakeri, syltegruppe, matforedlingsverksted og en gruppe som arbeider i skogen. Det bor cirka 50 mennesker her.

Henvendelse:

Solborgveien 21, 3520 JEVNAKER
(man-tor 9.30-13.30, fre 09.30-12)
Tlf kontor: +47 32 13 24 80
E-post: solborg@camphill.no
<http://solborg.camphill.no>

Foto: Anuj Kumar

Jøssåsen - Camphill Landsby

Jøssåsen ligger i Malvik Kommune i Trøndelag. Vi er et bo- og arbeidsfellesskap med gårdsdrift, gartneri, urteverksted, veveri, bokverksted, vedgruppe og et kulturhus. Det bor 45 mennesker på stedet. I tillegg kommer 10-12 personer på dagtid som deltar i arbeid.

Henvendelse:

Jøssåsvegen 161, 7550 HOMMELVIK
Tlf: (man-fre 9-13) +47 73 97 12 22
E-post: office@jossasen.no
Søknad medarb.: application@jossasen.no
www.jossasen.no
Facebook: Camphill Jøssåsen Landsby

Foto: Eric de Haan

Vidaråsen - Camphill Landsby

Vidaråsen, med omkring 140 mennesker, ligger i Andebu i Vestfold. Det drives gård, gartneri, meieri, toveverksted, snekkerverksted, veveri, urteverksted, maleverksted, bakeri og en butikk. Vi holder konserter, teaterforestillinger, foredrag og allmøter, og har også et terapihus for mennesker som trenger ekstra pleie.

Henvendelse:

Landsbyveien 34
3158 ANDEBU
Tlf: (man-fre 9-15) +47 33 44 41 00
E-post: office@vidaraasen.no
www.vidaraasen.no

Foto: Will Browne

Returadresse: LandsByLiv, Oscars gt 10, 0352 Oslo

LandsByLiv